

واکاوی مبانی و اصول سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای^(ره) با تأکید بر نیروهای مسلح

محمدحسن عبدی^۱، حسین علوی مهر^۲ و علی آقا صفری^۳

۱- دانش آموخته دکتری قرآن و علوم گرایش مدیریت، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲- استاد تمام گروه تفسیر، جامعه المصطفی ص العالمیه، قم، ایران.

۳- استادیار قرآن و علوم (گرایش مدیریت) جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

✉ نویسنده مسئول. ایمیل: m110abdi2020abdi@gmail.com

چکیده

سازماندهی در ساختار نیروهای مسلح، نقشی راهبردی در کارآمدی، انسجام و اقتدار دفاعی ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف واکاوی مبانی و اصول سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای(ره) و تبیین پیوند آن با آموزه‌های وحیانی در حوزه نیروهای مسلح انجام شده است. مسئله اصلی، فهم این نکته است که الگوی مطلوب سازماندهی از منظر ایشان چه مبانی، اصول و پشتوانه‌های قرآنی دارد. این پژوهش با رویکرد کیفی و به روش تحلیل محتوای جهت‌دار انجام شده است. جامعه پژوهش شامل آیات مرتبط با سازماندهی در قرآن کریم و مجموعه بیانات و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (فدس سره) است. داده‌ها با استفاده از روش استنتاجی (ارائه نظام‌مند مضامین به قرآن و پرسش‌گری از آیات) مورد تحلیل قرار گرفته و مبانی و اصول مستخرج، در قالب جداول مفهومی تدوین شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد هشت مبنای قرآنی شامل غایت‌گرایی توحیدی، اهلیت‌محوری، اتقان، ولایت‌محوری، مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اختیار، سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت، تخصیص حکیمانه منابع و تاب‌آوری حکیمانه، پایه‌های این الگو را تشکیل می‌دهند. در سطح اصول نیز هفت اصل راهبردی احصاء شده است: معنویت و بصیرت سازمانی، پایداری امنیت درونی، نوآوری مستمر، اشراف فرماندهی، مشارکت مردمی در ساختار دفاع، سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن و شبکه‌سازی راهبردی دفاعی. بنابراین سازماندهی در منظومه فکری امام خامنه‌ای(ره) نه یک ابزار صرفاً اداری، بلکه یک راهبرد الهی-عقلانی برای تحقق حکمرانی دینی، امنیت پایدار و تمدن‌سازی نوین اسلامی است. الگوی ارائه‌شده، ظرفیت بالایی برای بازطراحی ساختارهای موجود در نیروهای مسلح بر پایه ارزش‌های اسلامی و در عین حال، پاسخگو به اقتضات پیچیده و نامتقارن دفاعی معاصر دارد.

اطلاعات انتشار

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۴/۲۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۰/۱۲

تاریخ انتشار:

۱۴۰۴/۱۲/۲۹

واژگان کلیدی: سازماندهی قرآنی، اندیشه‌های امام خامنه‌ای، نیروهای مسلح، مبانی و اصول سازماندهی

استناد به این مقاله: عبدی محمدحسن، علوی مهر حسین و آقاصفیری علی (۱۴۰۴) واکاوی مبانی و اصول سازماندهی در اندیشه‌های

قرآنی امام خامنه‌ای(ره) با تأکید بر نیروهای مسلح، مطالعات اعتقادی سیاسی، ۳(۶) ۱۰۳ تا ۱۱۹

Study of the foundations and principles of organizing in the Qur'anic ideas of Imam Khamenei with the emphasis on armed forces

Rasoul Bonyadi^{1✉}, Hasan Aliakbari Renani² and Ali Aghasafari³

1- Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

2- Imam Hossain University, Tehran, Iran.

3- 210Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

✉ Corresponding Author. Email: Rasuol.aghigh@gmail.com

Abstract

Organization within the structure of the armed forces plays a strategic role in defense efficiency, coherence, and authority. The present study aims to analyze the foundations and principles of Quranic organization in the Quranic thoughts of Imam Khamenei and to explain its connection with revealed teachings in the context of the armed forces. The main issue is to understand what foundations, principles, and Quranic underpinnings the desired model of organization possesses from his perspective. This research was conducted using a qualitative approach and a directed content analysis method. The research population includes the Quranic verses related to organization in the Holy Quran and the corpus of statements and directives of the Supreme Commander-in-Chief (may his soul be sanctified). The data were analyzed using the method of *istinṭāq* (systematically presenting themes to the Quran and interrogating the verses), and the extracted foundations and principles were compiled in the form of conceptual tables. The findings indicate that eight Quranic foundations—namely, monotheistic teleology, merit-orientation, precision (*itqān*), Wilayah-orientation, responsibility based on free will, hierarchy based on Wilayah, wise allocation of resources, and wise resilience—constitute the pillars of this model. At the level of principles, seven strategic principles have been identified: spirituality and organizational insight, stability of internal security, continuous innovation, command awareness, public participation in the defense structure, organization proportionate to asymmetric warfare, and strategic defense networking. Conclusion: In Imam Khamenei's intellectual system, organization is not a mere administrative tool but a divine-rational strategy for realizing religious governance, sustainable security, and modern Islamic civilization-building. The proposed model holds significant potential for redesigning existing structures within the armed forces based on Islamic values while simultaneously addressing the complex and asymmetric demands of contemporary defense.

Received: 2025/07/12

Accepted: 2026/01/02

Published: 2026/03/20

Keywords: Quranic organization, Imam Khamenei's thoughts, armed forces, foundations and principles of organization

مقدمه

سازماندهی به عنوان یکی از ارکان اساسی دانش مدیریت، نقشی بی‌بدیل در کارآمدی، انسجام و تحقق اهداف هر نظام سازمانی ایفا می‌کند. این مفهوم به ویژه در ساختار نیروهای مسلح که با مأموریت‌های خطیر دفاعی، امنیتی و راهبردی سروکار دارند، از جایگاهی مضاعف برخوردار است. در چنین ساختارهایی، سازماندهی صرفاً یک ابزار اجرایی نیست، بلکه بنیان اقتدار، بقا و پایداری دفاعی به شمار می‌رود. با این حال، «مدیریت رایج عمدتاً مبتنی بر دستیابی به اهداف سازمانی مانند افزایش تولید، سودآوری، کارایی و کاهش هزینه‌ها است در حالی که سازماندهی اسلامی هدف غایی، قرب الهی، تحقق عدالت، خدمت به خلق و اقامه حق و سعادت اخروی را مبنا می‌داند.» (مقیمی، ۱۳۹۸: ص ۲۳)

از این رو، بررسی مبانی و اصول سازماندهی مبتنی بر اندیشه‌های قرآنی، نه یک انتخاب نظری، بلکه یک ضرورت راهبردی برای تحقق حکمرانی دینی در عرصه دفاع و امنیت ملی است.

در این میان، اندیشه‌های مدیریتی امام‌خامنه‌ای(ره) که نزدیک به چهار دهه، به عنوان فرمانده معظم کل قوا، سکان مدیریت نظام را بر عهده داشتند، منبعی غنی و بی‌بدیل برای استخراج اصول و مبانی سازماندهی اسلامی - قرآنی در نیروهای مسلح به شمار می‌رود. قائد شهید(ره) طی دهه‌های اخیر، در بیانات، تدابیر و فرامین خود، به طور مستمر بر اصولی تأکید فرموده‌اند که می‌تواند چارچوب نظری سازماندهی مطلوب در تراز انقلاب اسلامی را ترسیم نماید. مفاهیمی همچون «سازماندهی بسیجی»، «انضباط معنوی»، «ولایت‌مداری»، «بصیرت سازمانی»، «نوآوری مستمر»، «نبرد نامتقارن» و «شبکه‌سازی دفاعی» محوری‌ترین مؤلفه‌هایی هستند که ایشان در تبیین ساختار مطلوب نیروهای مسلح به کار برده‌اند. آنچه این اندیشه را از الگوهای صرفاً مدیریتی متمایز می‌سازد، پیوند عمیق آن با مبانی وحیانی قرآن کریم است؛ به گونه‌ای که هر یک از مبانی و اصول یادشده، ریشه‌ای آشکار یا ضمنی در آیات الهی دارد.

پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون مطالعات متعددی در حوزه مدیریت اسلامی و سازماندهی انجام شده است. غالب این پژوهش‌ها به تبیین اصول کلی مدیریت اسلامی (اعم از سازماندهی) پرداخته‌اند که از آن جمله می‌توان به آثار نبوی (۱۳۷۳)، مقیمی (۱۳۹۸)، رمضانیان (۱۳۹۸) و احمدی (۱۳۹۲) اشاره کرد.

همچنین در رویکردی قرآنی، واثق (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «بررسی اصول حاکم بر سازماندهی از منظر قرآن کریم» به اصولی همچون مشروعیت ابزار و وسیله، تلاش و کوشش، اجتناب از عجله و شتابزدگی، امدادهای غیبی، توکل، توسل، امید، صبر و استقامت پرداخته است. هرچند پژوهش واثق ارزشمند است، اما تمرکز آن بر اصول کلی قرآنی بوده و به

استخراج نظام‌مند مبانی و اصول از اندیشه امام خامنه‌ای(ره) نپرداخته است.

همچنین محمدی و همکاران(۱۴۰۱) در پژوهش دیگری با عنوان «طراحی الگوی سازماندهی نهادهای انقلابی در حکمرانی اسلامی (تحلیل کیفی اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی؛ مطالعه موردی نیروهای مسلح)» در صدد دستیابی به الگوی سازماندهی نیروهای مسلح در اندیشه‌های مقام معظم رهبری بوده‌اند. با وجود نزدیکی موضوعی این پژوهش به مطالعه حاضر، تفاوت اساسی در دو نقطه است: اولاً رویکرد محمدی و همکاران عمدتاً مبتنی بر تحلیل مدیریتی بیانات رهبری بوده و کمتر به مبانی قرآنی سازماندهی پرداخته است؛ ثانیاً پژوهش ایشان به دنبال طراحی الگو بوده، در حالی که مطالعه حاضر در پی واکاوی مبانی و اصول به صورت بنیادی و با تأکید صریح بر آیات قرآن کریم است.

با توجه به مرور پیشینه، خلأ پژوهشی آشکاری در زمینه «واکوی نظام‌مند مبانی و اصول سازماندهی قرآنی به صورت یکپارچه و مستخرج از اندیشه امام خامنه‌ای(ره) با تأکید بر نیروهای مسلح» مشاهده می‌شود. علی‌رغم پژوهش محمدی و همکاران (۱۴۰۱)، تاکنون تلاشی برای استخراج مبانی و اصول قرآنی سازماندهی به طور خاص از بیانات رهبری و تطبیق آن با آیات انجام نشده است. این خلأ، ضرورت انجام مطالعه حاضر را توجیه می‌کند.

این خلأ، موجب شده است که استفاده از ظرفیت‌های عظیم آموزه‌های مدیریتی قرآنی در بسیاری از ساختارهای موجود نیروهای مسلح، محدود باشد.

بر این اساس، پژوهش حاضر در صدد است تا به این سؤال اساسی پاسخ دهد که «مبانی و اصول سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره) کدام‌اند و این مبانی و اصول چگونه در ساختار نیروهای مسلح قابل بازخوانی و پیاده‌سازی هستند؟» هدف اصلی پژوهش، واکاوی و استخراج مبانی بنیادین (ریشه‌های فکری و اعتقادی) و اصول راهبردی (قواعد عملیاتی) سازماندهی از منظر امام‌خامنه‌ای(ره) و سپس نشان دادن پیوند هر یک با آیات قرآن کریم است. در این مسیر، تلاش می‌شود تا الگویی بومی، الهی و کارآمد ارائه شود که ضمن بهره‌مندی از عقلانیت مدیریتی معاصر، بر ارزش‌هایی چون توحید، عدالت، ولایت و مردم‌سالاری دینی استوار باشد.

مفهوم شناسی

برای تبیین دقیق مبانی و اصول سازماندهی قرآنی در اندیشه امام‌خامنه‌ای(ره)، لازم است ابتدا چارچوب مفهومی پژوهش روشن شود. این چارچوب شامل دو بخش اصلی است:

۱-۳) مفهوم سازماندهی در دانش مدیریت

سازماندهی (Organizing) به عنوان دومین کارکرد اساسی مدیریت پس از برنامه‌ریزی، به فرایند ایجاد ساختار منسجم برای هماهنگی

تشکیلات است ... هیچ کاری بدون تشکیلات پیش نمی‌رود.» مصاحبه با روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۰/۱۱/۲۷) مسئله تقسیم کار، تخصص و نقش‌های متفاوت در آموزه‌های دینی ریشه دارد، خداوند متعال در سوره زخرف می‌فرماید: «وَرَفَعَ بَعْضُكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا»؛ یعنی برخی را از جهت درجات (فکری و مادی) بر برخی دیگر برتری داده‌ایم تا یکدیگر را در امور زندگی به خدمت گیرند. این آیه، اختلاف در توانمندی‌ها و جایگاه‌ها را نه به معنای برتری طلبانه، بلکه به‌منظور بهره‌مندی متقابل و سامان اجتماعی قرار داده است. این آیه پایه‌ای بر اصل تقسیم کار و توزیع نقش‌هاست که در سازماندهی مدرن نیز مطرح است. (میدانی، ۱۴۲۰ ق: ص ۲۲۹)

امام علی(علیه السلام) در بخشی از نامه ۳۱ «نهج البلاغه»، دستور مهمی در زمینه تقسیم مسئولیت‌ها به فرزند دلبندهش - و در واقع به همه انسان‌ها به عنوان پدری دلسوز - می‌دهد و می‌فرماید: (برای هر یک از خدمتگذارانت کار معینی قرار ده که او را در برابر آن کار مسئول بدانی؛ زیرا این سبب می‌شود آنها کارهای تو را به یکدیگر وا نگذارند [و از زیر بار مسئولیت شانه تپه نکنند])؛ «وَأَجْعَلْ لِكُلِّ إِنْسَانٍ مِنْ خِدْمِكَ عَمَلًا تَأْخُذُهُ بِهِ، فَإِنَّهُ أُخْرَىٰ أَلَّا يَتَوَكَّلُوا فِي خِدْمَتِكَ».

بنابراین تقسیم کار از مهمترین اصول مدیریت است؛ زیرا بدون آن غالباً افراد در انتظار دیگران می‌نشینند و مسئولیت‌ها را به گردن آنها می‌اندازند و به هنگامی که کار روی زمین می‌ماند در برابر مؤاخذه کارفرما به این عذر متوسل می‌شوند که ما گمان کردیم دیگران این کار را انجام خواهند داد و اگر به دیگران گفته شود آنها هم همین عذر را می‌آورند؛ ولی هنگامی که کارها و مسئولیت‌ها تقسیم شود هر کسی می‌داند در برابر کار خود مسئول است و در انجام آن سعی و تلاش می‌کند. این توصیه نشان می‌دهد که امام(علیه السلام) به اصول مدیریت کاملاً توجه داشته و فرزندش را به آن توصیه می‌کند. (بهرام‌پور، ۱۳۹۶: ص ۵۸۱)

از این رو تقسیم وظایف به فعالیت‌های مشخص و تخصصی با هدف افزایش کارایی و ارتقای مهارت‌ها، یکی از اصول اساسی در سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خاتمه‌ای(ره) به شمار می‌رود؛ به گونه‌ای که هر فرد یا واحد، بخشی از فرآیند کلی را بر عهده می‌گیرد و در نهایت به تحقق هدف مشترک منتهی می‌شود.

ب) سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت و ساختار فرماندهی

بررسی در بیانات و تدابیر امام خاتمه‌ای(ره) به عنوان فرماندهی معظم کل قوا نسبت به رعایت سلسله مراتب و ساختار فرماندهی در نیروهای مسلح نشان می‌دهد، ایشان به شدت نسبت به رعایت سلسله مراتب در نیروهای مسلح معتقد و پیگیر بودند. ایشان در این رابطه فرموده‌اند: «اساساً محور اصلی نیروهای مسلح، فرماندهی است. همه‌ی آنچه در نیروهای مسلح تأثیر و کارایی و بُرندگی دارند - چه آنچه مادی است، چه آنچه انسانی است - بدون نظام فرماندهی در حقیقت هیچ و پوچ، بی‌اثر یا بسیار کم‌اثر خواهد بود. این ستون فرماندهی را به همین جهت باید بسیار

فعالیت‌ها، منابع و انسان‌ها در راستای تحقق اهداف مشخص اطلاق می‌شود. به تعبیر رضائیان، سازماندهی «فراگردی است که طی آن، با تقسیم کار میان افراد و گروه‌های کاری و ایجاد هماهنگی میان آنها، برای کسب اهداف تلاش می‌شود» (رضائیان، ۱۳۹۵: ص ۳۰۴) بر اساس تعاریف موجود، سازماندهی هفت هدف عمده را دنبال می‌کند: تقسیم کار به مشاغل و بخش‌های خاص، تعیین وظایف و مسئولیت‌ها، ایجاد هماهنگی میان کارها و وظایف مختلف، طبقه‌بندی مشاغل در واحدهای معین، برقراری روابط میان افراد و گروه‌ها، ایجاد خطوط رسمی اقتدار قانونی، و تخصیص و استفاده بهینه از منابع سازمانی. (میرکمالی، ۱۳۹۲: ص ۲۸۶)

در ادبیات مدیریت، عناصر کلیدی سازماندهی عبارتند از: الف) تقسیم کار، ب) تعیین وظایف و مسئولیت‌ها، ج) ایجاد ساختار سلسله‌مراتبی، د) هماهنگی میان اجزا و منابع. ه) هدف‌گرایی.

این عناصر در نظریه‌های کلاسیک مدیریت (همچون نظریه بوروکراسی وبر و اصول مدیریت فایول) و رویکردهای نوین (مانند ساختارهای شبکه‌ای و چابک) به اشکال مختلف مورد تأکید قرار گرفته‌اند. (رضائیان، ۱۳۹۵: ص ۳۳۶) با این حال، آنچه در الگوهای رایج مدیریتی مغفول مانده است، پیوند این عناصر با نظام ارزشی، معنویت و هدف‌گذاری متعالی الهی است؛ خلأیی که مدیریت اسلامی در صدد پر کردن آن برآمده است.

۲-۳) مفهوم سازماندهی در قرآن کریم

از منظر قرآن کریم، سازماندهی صرفاً یک مهارت اداری یا مدیریتی نیست، بلکه ضرورتی الهی، عقلانی و اخلاقی است که برای تحقق اهداف متعالی انسانی و الهی، اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. (صف/۴) به بیان دیگر، سازماندهی از نگاه قرآن، ضرورتی برخاسته از فطرت انسانی، عقل سلیم و سنت‌های الهی است که بدون آن، حرکت جامعه به سوی عدالت، کارآمدی، انسجام و اهداف الهی ممکن نخواهد بود. (انفال/۶۰) از این رو این مهم در اندیشه‌های قرآنی امام خاتمه‌ای(ره) نیز به روشنی تبلور یافته و فرموده‌اند: «هر چه می‌توانید سازماندهی را محکم تر و با کیفیت بهتر کنید. در استفاده و کاربری نیروی انسانی، اصل سازماندهی است. مدیران به امر سازماندهی اهمیت بدهند.» (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان ارتش، ۱۳۷۴/۰۱/۳۰).

بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد، این کتاب الهی ضمن ارائه اصولی فراتر از مفاهیم رایج مدیریتی، چارچوب نظری و ارزشی سازماندهی را به گونه‌ای بنیادین شکل داده است. در این زمینه، پنج عنصر کلیدی سازماندهی در قرآن قابل بازخوانی است:

الف) تقسیم کار و تخصص‌گرایی

یکی از اصول موکد در سازماندهی که همواره مورد تأکید قائد شهید، امام خاتمه‌ای(ره) بوده است؛ عنصر تقسیم کار و کار تشکیلاتی منظم بوده است. ایشان در یکی از بیانات خود فرموده‌اند: «تشکیلات یعنی نظم، یعنی تقسیم وظایف، یعنی ارتباط و اتصال و زنجیره‌ای کار کردن، این معنای

ارزش‌های اسلامی تأکید داشته است. چنانچه در دیدار با دانش‌آموختگان دانشگاه افسری ارتش فرموده‌اند: «عزیزان من خودتان را آماده کنید؛ هم از لحاظ آمادگی علمی و فنی، هم از لحاظ آمادگی سازمانی و انضباطی و هم از احاطه آمادگی ایمانی و عقیدتی و روحی که این پشتوانه همه آنهاست.» (بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه افسری ارتش، ۱۳۹۵/۰۷/۰۷، <https://khl.ink/f/34489>) این نگاه جامع به سازماندهی، با الهام از اصل قرآنی «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى» (مائده/۲)، پیوستگی ساختاری را نه در قالب تشکیلاتی صرفاً نظامی، بلکه در چارچوب همکاری برادرانه و منسجم برای دفاع از «مرزهای اعتقادی و مکتبی» انقلاب اسلامی تعریف می‌کند. در این منظومه فکری، نظم آهنین و هماهنگی ساختاری در نیروهای مسلح، تحقق‌بخش «امنیت پایدار» و «بازدارندگی فعال» در برابر نظام سلطه است که با بهره‌مندی از آموزه‌های قرآنی تحقق می‌یابد.

د) برنامه‌ریزی

در منظومه فکری امام‌خامنه‌ای(ره)، برنامه‌ریزی و پیش‌بینی منابع در نیروهای مسلح ریشه در آموزه‌های قرآنی و ضرورت «بازدارندگی فعال» دارد. ایشان با استناد به آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (انفال/۶۰)، همواره بر لزوم آمادگی همه‌جانبه و تأمین توان دفاعی متناسب با تهدیدات تأکید فرموده‌اند و این آمادگی را نه یک انتخاب، بلکه یک تکلیف الهی و ضرورت عقلی دانسته‌اند. بیانات در دانشگاه علوم دریایی امام خمینی(ره) نوشهر، <https://khl.ink/f/40461>) چرا که این آیه به صورت مطلق می‌گوید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» یعنی هر توان و ظرفیتی که دارید، آماده سازید. این تعبیر مطلق، زمینه را برای برنامه‌ریزی و مطلق پیش‌بینی منابع به شیوه نامتقارن فراهم می‌کند؛ چرا که تأکید آیه بر «مقدورات موجود» است، نه لزوماً مقابله به مثل هم‌سطح با دشمن. (ابی‌السعود، ۱۴۲۲ ق: ص ۳۲)

از این منظر، برنامه‌ریزی منابع در نیروهای مسلح باید بر پایه «خودکفایی و بومی‌سازی» تجهیزات و امکانات طراحی شود، چراکه ایشان وابستگی به بیگانگان در حوزه دفاعی را موجب عقب‌ماندگی و ناامنی می‌دانند و بر «نبرد نامتقارن» به‌عنوان راهبردی هوشمندانه در شرایط تحریم و محدودیت‌های تسلیحاتی تأکید کرده‌اند.

ه) هماهنگی میان اجزا و منابع

در اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره)، هماهنگی میان اجزا و منابع در سازماندهی، ریشه در اصل قرآنی «بُنِيَانٌ مَرصُوصٌ» دارد و فراتر از یک راهکار مدیریتی، حقیقتی الهی و نظم‌ی تکوینی تلقی می‌شود. چنانچه در آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنِيَانٌ مَرصُوصٌ» (صف/۴)، هماهنگی میان اجزا و منابع را به ساختاری تشبیه می‌کنند که هر بخش آن در جایگاه خود، چنان با سایر بخش‌ها پیوند خورده است که خللی در کارآمدی کلی نظام راه نمی‌یابد. از این منظر، سازماندهی مطلوب در نیروهای مسلح و دیگر نهادهای انقلابی، زمانی تحقق می‌یابد

مستحکم و ثابت کرد در نیروهای مسلح. فرماندهی در یک سازمان‌دهی یک امر صرفاً شخصی نیست و نمی‌تواند باشد.» (بیانات در دیدار فرماندهان عالی‌رتبه نظامی و انتظامی، ۱۳۹۲/۱۰/۲۲، <https://khl.ink/f/2410>).

بدیهی است این اصل ریشه در اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره) دارد. چنانچه خدای متعال نیز در قرآن کریم می‌فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» ای اهل ایمان! از خدا اطاعت کنید و [نیز] از پیامبر و صاحبان امر خودتان [که امامان از اهل بیت اند و چون پیامبر دارای مقام عصمت می‌باشند] اطاعت کنید.» (نساء/۵۹)

این آیه یکی از پایه‌های مفهومی و اعتقادی اصل سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت در سازماندهی به‌شمار می‌رود. ساختار منطقی اطاعت که در این آیه ترسیم شده، به‌صورت زیر است:

۱. اطاعت از خداوند به‌عنوان منبع نهایی حق و فرمان.
 ۲. اطاعت از رسول خدا (ص) به‌عنوان واسطه وحی و حجت عملی و اجرایی الهی.
 ۳. اطاعت از اولی‌الأمر که طبق دیدگاه شیعی، معصومان علیهم‌السلام و در عصر غیبت، فقیه جامع‌الشرایط (ولایت فقیه) را شامل می‌شود.
- دلالت سازمانی آیه نیز به این ترتیب می‌باشد:
- ایجاد نظم و انسجام سازمانی بر مبنای یک زنجیره فرماندهی مشخص و مشروع.
 - تعیین سلسله‌مراتب فرماندهی بر اساس مشروعیت الهی و نه صرفاً قواعد عرفی یا اداری.
 - لزوم پیروی از مسئولان در چارچوب اطاعت از خدا و رسول، یعنی فرمان‌پذیری در بستر ارزش‌های الهی، نه مطلق.

بنابراین آیه ۵۹ سوره نساء به روشنی اصل سلسله‌مراتب در سازمان‌دهی قرآنی را تشریح و تبیین می‌کند؛ که در آن، اطاعت از مقامات بالادست مشروع، به‌مثابه راهی برای تحقق نظام الهی و ایجاد انسجام فرماندهی در سطوح مختلف سازمانی است.

ج) نظم، هماهنگی و پیوستگی ساختاری

از منظر اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره)، نظم، هماهنگی و پیوستگی ساختاری در نیروهای مسلح نه صرفاً یک ضرورت مدیریتی و نظامی، بلکه آموزه‌ای الهی و انسانی، ریشه‌دار در معارف قرآنی است. چنانچه قرآن در سوره صف می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنِيَانٌ مَرصُوصٌ؛ خداوند کسانی را دوست می‌دارد که در راه او پیکار می‌کنند گوئی بنایی آهنین‌اند.» (صف/۴) این آیه نظم و انسجام در نیروهای مسلح را به ساختاری مستحکم و به‌هم‌پیوسته تشبیه می‌کنند که هر جزء آن در جایگاه خود، نقش مکمل و هماهنگ با سایر اجزا را ایفا می‌کند. از این رو، امام‌خامنه‌ای(ره) همواره بر ضرورت ایجاد سازمانی متکی بر

دسته دوم: بیانات و تدابیر امام خامنه‌ای (ره). کلیه بیانات، فرامین، پیام‌ها و سخنرانی‌های ایشان در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۳ که به مباحث مدیریتی، سازمانی، ساختاری و فرماندهی در نیروهای مسلح پرداخته است با استفاده از جستجوی نظام‌مند در پایگاه رسمی ایشان (khamenei.ir) شناسایی و مبنای تحلیل قرار گرفت.

۳-۴) فرآیند تحلیل داده‌ها

فرآیند تحلیل در چهار گام زیر انجام شد:

گام اول: استخراج مضامین از بیانات رهبری. بیانات انتخاب شده با استفاده از روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله، پس از کدگذاری باز، ۱۳۴ کد اولیه استخراج شد. سپس با ادغام کدهای مشابه، ۲۸ مضمون پایه و در نهایت ۸ مضمون سازمان‌دهنده (مبانی) و ۷ مضمون فراگیر (اصول راهبردی) شکل گرفت.

گام دوم: عرضه مضامین به قرآن (روش استنتاجی^۱). هر یک از مبانی و اصول مستخرج از بیانات قائل شهید، به صورت یک «پرسش» به آیات مرتبط قرآنی عرضه شد. به عنوان مثال، مبنای «ولایت‌محوری» مستخرج از بیانات، به عنوان پرسشی با این مضمون «آیا قرآن کریم نیز بر لزوم وحدت فرماندهی و اطاعت از ولی امر تأکید دارد؟» به آیاتی چون نساء/۵۹ و احزاب/۳۶ عرضه گردید.

گام سوم: تطبیق و پرسش‌گری از آیات. در این مرحله، آیات مرتبط با هر پرسش، با استفاده از تفاسیر معتبر مورد بررسی دقیق قرار گرفت و دلالت‌های سازمانی آنها استخراج شد. خروجی این مرحله، جداول تطبیقی مندرج در متن می‌باشد.

گام چهارم: تأمین اعتبار و پایایی داده‌ها

در پژوهش‌های کیفی، اعتبار (Validity) به معنای صحت و دقت بازنمایی پدیده مورد مطالعه و پایایی (Reliability) به معنای تکرارپذیری و همسانی یافته‌هاست (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ص ۱۸۲) از این رو در این پژوهش، برای تأمین پایایی داده‌ها، دو روش به کار گرفته شد:

الف) بازبینی همتایان: دو تن از اساتید آشنا با روش تحلیل مضمون و مبانی مدیریت اسلامی، به طور مستقل ۲۰٪ از داده‌های انتخاب شده (شامل ۳۰ کد اولیه) را کدگذاری کردند. میزان توافق بین کدگذاران محاسبه گردید که مقدار آن بالاتر از حد آستانه و نشان‌دهنده پایایی مطلوب است.

که میان «منابع انسانی»، «منابع مادی» و «منابع اطلاعاتی» هماهنگی کامل برقرار باشد و هیچ جزئی بدون نقش مکمل خود رها نشود. ایشان همواره بر هماهنگی و «وحدت میان ارتش، سپاه و فراجا» به عنوان سه بازوی مسلح نظام تأکید داشته (بیانات در دیدار با جمعی از فرماندهان و پرسنل ارتش، ۱۳۸۰/۰۱/۲۸، <https://khl.ink/f/3060>) و این هماهنگی را نه صرفاً برای کارآمدی نظامی، بلکه برای تحقق «وحدت کلمه» و «انسجام اسلامی» در برابر نظام سلطه ضروری می‌دانند. در نگاه ایشان، هماهنگی میان اجزا و منابع، تجلی «توحید عملی» در عرصه سازماندهی است؛ چنانکه همچون اجزای یک پیکره واحد، کوچک‌ترین بی‌نظمی در یک بخش، کل نظام را با اختلال مواجه می‌سازد و بر همین اساس، «ارتباط زنجیره‌ای»، «تفاهم عملیاتی» و «وحدت فرماندهی» را از ارکان جدایی‌ناپذیر هر سازمان موفق به‌ویژه در نیروهای مسلح معرفی می‌کنند.

روش پژوهش

۱-۴) رویکرد و روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی-توسعه‌ای و از نظر ماهیت داده‌ها، کیفی است. رویکرد اصلی پژوهش، «تحلیل محتوای جهت‌دار (Directive Content Analysis)» با بهره‌گیری از «روش استنتاجی» می‌باشد. در ساحت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، روش استنتاجی به مثابه یک روش تحقیق کیفی مکمل و نظریه‌پردازانه برای استخراج راه‌حل مسائل نوپیدا از متون دینی، از جایگاهی ممتاز برخوردار است. این روش که توسط اندیشمند برجسته معاصر، شهید سید محمدباقر صدر به عنوان نظریه‌پرداز اصلی به عنوان یکی از ارکان کاربردی‌سازی آن، تبیین و توسعه یافته است، بر پایه «به سخن درآوردن» متن قرآن از طریق طرح پرسش‌های نو و چینی نظام‌مند پاسخ‌ها استوار است. (صدر، ۱۳۹۲: ص ۱۶) از این رو استنتاج به مثابه یک روش پژوهشی تعاملی، مبتنی بر ارائه پرسش‌های نظام‌مند و دریافت پاسخ‌های مستقیم از قرآن کریم است. از دیدگاه شهید صدر، این رویکرد مستلزم آن است که پژوهشگر با تحلیل محیطی و شناسایی مسائل جامعه در هر دوره، بتواند پرسش‌های راهبردی را تنظیم نموده و آنها را در قالب دیالوگ ساختاریافته با قرآن مطرح نماید. (صدر، ۱۳۹۲: ص ۲۶)

۲-۴) جامعه و نمونه پژوهش

جامعه پژوهش شامل دو دسته اصلی از داده‌هاست:

دسته اول: آیات قرآن کریم. کلیه آیاتی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با سازماندهی مرتبط هستند با استفاده از روش هدفمند^۱ (Purposeful Sampling) بررسی شد، سپس آیات کلیدی بر اساس ارتباط معنایی با عناصر پنج‌گانه سازماندهی (تقسیم کار، سلسله‌مراتب، نظم و هماهنگی، برنامه‌ریزی منابع، و هماهنگی اجزا) انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت.

^۱ روش استنتاجی روش استنتاج در این پژوهش به عنوان چارچوب نظری اصلی دیالوگ با قرآن به کار رفته است. با این حال، برای رعایت استانداردهای اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی، خروجی‌های استنتاج با استفاده از تکنیک‌های بازبینی همتایان و ممبرچک (که در گام چهارم روش‌شناسی تشریح شده است) مورد ارزیابی مستقل قرار گرفته است.

۵-۱) مبانی سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای(ره)

بر اساس تحلیل بیانات امام خامنه‌ای(ره) و عرضه آن به آیات قرآن کریم، هشت مبنای بنیادین برای سازماندهی قرآنی احصاء گردید. این مبانی، پایه‌ها و ریشه‌های ساختار سازمانی مطلوب در نیروهای مسلح محسوب می‌شوند.

۵-۱-۱) غایت‌گرایی توحیدی (هدف‌محوری الهی)

نخستین و بنیادی‌ترین مبنای سازماندهی در اندیشه امام‌خامنه‌ای(ره)، «غایت‌گرایی توحیدی» است. ایشان در تبیین این مبنا می‌فرمایند: «توحید به معنای حاکمیت مطلق پروردگار بر عالم تشریح و تکوین است که بایستی امر الهی نافذ دانسته بشود.» (بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۱۳۹۹/۱۲/۲۱، <https://khl.ink/f/4/47510>) این مبنا مستقیماً به آیه شریفه «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (انعام/۱۶۲) پیوند می‌خورد که نشان می‌دهد همه شئون زندگی انسان، از جمله ساختارهای سازمانی، باید در مسیر رضایت الهی جهت‌گیری شود. (فضل الله، ۱۴۳۹ ق: ص ۳۵۰)

دلالت سازمانی این مبنا آن است که سازماندهی صرفاً یک فرآیند فنی نیست، بلکه باید در خدمت تحقق هدف نهایی انسان یعنی بندگی خدا قرار گیرد. از این منظر، هرگونه سازماندهی که فاقد نیت الهی بوده و از احکام و ارزش‌های دینی در ساختار سازمانی تبعیت نکند، در معرض تفرقه، تعارض منافع و آشوب ساختاری قرار می‌گیرد.

۵-۱-۲) اصل اهلیت (شایستگی‌محوری)

دومین مبنای بنیادین، اصل اهلیت است که معادل همان «تخصص‌گرایی» و «شایسته‌سالاری» در دانش مدیریت اما با پشتوانه الهی می‌باشد. امام‌خامنه‌ای(ره) در تفسیر آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا؛ خدا قاطعانه به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بازگردانید. (نساء/۵۸) می‌فرماید: «امانت فقط پولی نیست که شما دست بنده دارید، مقامی هم که مسئولیتی هم به وسیله شما به من داده شده امانت است. اگر چنانچه این امانت را درست عمل نکنم، خیانت در امانت است» (بیانات در سخنرانی تلویزیونی در پایان محفل انس با قرآن کریم، ۱۳۹۹/۰۲/۰۶، <https://khl.ink/f/45426>)

در این آیه، واژه «امانات» نه تنها شامل اموال، بلکه هر نوع مسئولیت، مقام، وظیفه و موقعیت اجتماعی یا سازمانی است که به انسان سپرده می‌شود. خداوند فرمان می‌دهد که این امانت‌ها باید به «أهلها» یعنی افراد شایسته و دارای صلاحیت سپرده شوند. (فضل الله، ۱۴۳۹: ص ۲۶۷) مقام معظم رهبری در جای دیگر در این خصوص فرموده‌اند: «هرکدام از شما آقایان که مسئولیتی دارید، حیظه زیردستان نزد شما امانت است، امانتی از جانب خداوند و ملت و نظام جمهوری اسلامی.» (ارتش کلمه طیبه، ۱۳۶۸:

ب) روش بازآزمایی: پژوهشگر مجدد، فرآیند کدگذاری را بر روی همان داده‌ها تکرار نمود. که همسانی درون‌موضوعی بیانگر ثبات رویکرد تحلیلی پژوهش است.

برای تأمین اعتبار داده‌ها نیز از دو راهکار استفاده شد:

الف) تطابق با منابع معتبر: هر مضمون مستخرج از بیانات رهبری، مستقیماً به یک یا چند آیه از قرآن کریم عرضه شد و دلالت سازمانی آن با مراجعه به دست‌کم سه تفسیر معتبر (نمونه، المیزان، نور) راستی‌آزمایی گردید.

ب) بازبینی مجدد: جداول نهایی مبانی و اصول (۸ مبنای استخراج‌شده از بیانات) در اختیار دو تن از صاحب‌نظران حوزه اندیشه رهبری و مدیریت اسلامی قرار گرفت. آنان تأیید کردند که مفاهیم احصاء‌شده، بازتابی دقیق و عاری از تحریف از محتوای آیات و بیانات است.

۴-۴) ملاحظات اخلاقی و کنترل سوگیری پژوهشگر

پژوهش حاضر با رعایت کامل اصول اخلاق پژوهش از جمله: ارجاع دقیق به منابع، پرهیز از تحریف در نقل بیانات و آیات، حفظ امانت در تحلیل داده‌ها، و گزارش شفاف یافته‌ها انجام شده است. همچنین تمامی نقل قول‌های مستقیم از بیانات رهبری با ذکر تاریخ و منبع دقیق ارائه گردیده است.

برای کنترل سوگیری محقق، اقدامات زیر صورت پذیرفت:

الف) ثبت مستمر و مستند فرآیند کدگذاری در قالب یک دفترچه تحلیل که امکان بازبینی خارجی را فراهم می‌کند.

ب) شفاف‌سازی پیش‌فرض‌های تحلیلی پیش از آغاز کدگذاری؛ از جمله آنکه پژوهشگر پیشاپیش فرض نکرده که «همه بیانات رهبری دارای دلالت سازمانی قطعی هستند»، بلکه صرفاً به دنبال استخراج مضامین آشکار و پنهان بوده است.

ج) استفاده از تکنیک «استفاده از منتقد» که در آن یک پژوهشگر دیگر (دانشجوی دکتری مدیریت) کل فرآیند تحلیل را در میانه کار بررسی و نکات احتمالی سوگیری را گوشزد نمود.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای جهت‌دار و روش استنتاجی در دو سطح اصلی قابل ارائه است:

سطح اول: مبانی قرآنی سازماندهی (لایه‌های بنیادین و ریشه‌های فکری) و سطح دوم: اصول راهبردی سازماندهی در نیروهای مسلح (قواعد عملیاتی و سیاست‌های اجرایی). این دو سطح به گونه‌ای به هم پیوسته‌اند که مبانی، توجیه‌کننده نظری اصول و اصول، عینیت‌یافته مبانی در عرصه عمل محسوب می‌شوند.

ص ۶۲) این بیان، دلالت روشنی بر مبنا بودن، اهلیت‌محوری دارد؛ به این معنا که در نظام مدیریتی مطلوب در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای، صرف روابط، وابستگی‌ها، سوابق غیرتخصصی یا ملاحظات ظاهری، معیار واگذاری مسئولیت نیست، بلکه تنها شایستگی علمی، تخصصی، اخلاقی و تعهدی ملاک قرار می‌گیرد.

۳-۱-۵) اتقان (انسجام نظام‌مند)

«اتقان» در سازماندهی مبتنی بر تعالیم قرآن، که عنوان متناظر «هماهنگی» در دانش مدیریت است یکی دیگر از مبانی مهم سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره) می‌باشد. ایشان در این خصوص فرموده‌اند: «توصیه اول ما به همه این است که آن کاری را که محول به آنهاست، با شوق با علاقه قدر بدانند، ارج بنهند، اهمیت بدهند و کار را درست انجام بدهند.» (بیانات در دیدار جمعی از معلمان و پرستاران و کارگران، ۱۳۸۸/۰۲/۰۹، <https://khl.ink/f/6386>)

خدای متعال در قرآن کریم فرموده‌است: «صَنَّ اللَّهُ الَّذِي أَنْتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ؛ آفرینش خداست که [آفرینش] هر چیزی را محکم و استوار کرده است» (نمل/۸۸) این آیه نشان‌دهنده‌ی نظام هماهنگ و منسجم آفرینش الهی است؛ جایی که خداوند متعال همه‌چیز را با دقت، تناسب، و پیوستگی حکیمانه آفریده است. (ابن عاشور، ۱۴۲۰ ق: ص ۳۱۸) تعبیر «أَنْتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ» (استواری در همه چیز) ناظر بر وجود نظم، تناسب، و هماهنگی دقیق میان اجزاء آفرینش است؛ به‌گونه‌ای که هیچ بخشی از آن در تعارض با دیگری نیست و هر عنصر جایگاه، وظیفه و رابطه دقیق و مشخصی با دیگر اجزاء دارد. (قمی مشهدی، ۱۳۶۷: ص ۵۹۹)

در حوزه‌ی سازماندهی قرآنی، این آیه الهام‌بخش اصل هماهنگی (Integration & Coordination) میان اجزاء سازمان، منابع، وظایف، و فرآیندهاست. همان‌طور که در خلقت الهی، همه اجزاء با هم هماهنگ‌اند و عملکرد یکپارچه دارند، در یک سازمان الهی‌محور نیز باید وظایف، مسئولیت‌ها، ساختارها، و منابع انسانی و مادی به‌گونه‌ای طراحی شوند که مکمل یکدیگر باشند، نه مزاحم یا متداخل.

۴-۱-۵) ولایت‌محوری (وحدت فرماندهی)

«ولایت‌محوری» در سازماندهی مبتنی بر تعالیم قرآن، که عنوان متناظر «وحدت فرماندهی» در دانش مدیریت است یکی دیگر از مبانی مهم سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام‌خامنه‌ای(ره) می‌باشد. به طوری که ایشان مسأله ولایت را اساسی‌ترین مسأله دین دانسته و فرموده‌اند: «بعضی از روایات باب ولایت نشان می‌دهد که این طور افراد (متعهد جاهل به مقام ولایت) اگر چه همه عمرشان را عبادت بکنند، اما ولی خدا را نشناسند تا به دلالت او حرکت نکنند و مسیر را با انگشت اشاره او معلوم نمایند، این چه فایده ای دارد؟ این چطور عبادتی است؟ امیرالمومنین با اینها درگیر بود.» (بیانات پس از اقامه نماز جماعت در روز ۲۹ رمضان ۱۴۱۱، ۱۳۷۰/۰۱/۰۱، <https://khl.ink/f/2442>) خدای متعال در قرآن

کریم می‌فرماید: «مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ؛ و هیچ مرد و زن مؤمنی را نرسد هنگامی که خدا و پیامبرش کاری را حکم کنند برای آنان در کار خودشان اختیار باشد» (احزاب/۳۶) این آیه بر اصل مهم وحدت در فرمان و تبعیت مطلق از مرکز فرماندهی در نظام اسلامی دلالت دارد. (زحیلی، ۱۴۱۸ ق: ص ۲۸) خداوند متعال صریحاً اعلام می‌کند که هنگامی که فرمانی از سوی خدا و رسولش صادر شد، دیگر مؤمنان حق ندارند که برای خود تصمیم جداگانه‌ای بگیرند یا گزینه‌ای غیر از آن در نظر گیرند. این منطق، سنگ‌بنای وحدت فرماندهی در نظام اسلامی است. (بیضاوی، ۱۴۱۸: ص ۲۳۴) چنانچه در سوره نساء نیز بر همین مطلب تاکید فرموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ...» (نساء/۵۹) ای کسانی که ایمان آورده اید، خدا را اطاعت کنید و از فرستاده او و صاحبان امرتان (که جانشینان معصوم پیامبرند) اطاعت نمایید.

۵-۱-۵) مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اختیار (تعادل وظیفه و

قدرت)

«مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اختیارات» در سازماندهی مبتنی بر تعالیم قرآن، که عنوان متناظر «تعادل اختیار و مسئولیت» در دانش مدیریت است، یکی دیگر از مبانی مهم سازماندهی در اندیشه‌های مدیریتی امام خامنه‌ای(ره) می‌باشد. معظم له در این ارتباط فرموده‌اند: «همه ما نسبت به آنچه که انجام می‌دهیم، مسئولیم، منتها مسئولیت‌ها غالباً با پایان مسئولیت تمام نمی‌شود؛ چون کارهای ما تاثیری در کارهای افراد بعد از ما می‌گذارد.» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و هیئت دولت، ۱۳۸۳/۰۶/۰۴، <https://khl.ink/f/3247>) خدای متعال از ما سوال خواهد کرد: «ثم لتسئلن يومئذ عن النعیم» (تکواثر/۸) این نعمت بزرگی است که قطعاً خدای متعال از آن سوال خواهد کرد.» (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۸/۰۹/۲۲، <https://khl.ink/f/9617>) به تعبیر دیگر همه شما به نسبت به اختیاراتی که دارید باید پاسخگو باشید.» (قرائتی ۱۳۸۸: ص ۵۸۲) این آیه بیانگر یکی از مهم‌ترین اصول انسانی و مدیریتی یعنی رابطه مستقیم میان اختیار و مسئولیت در نظام سازماندهی قرآنی است. (زحیلی، ۱۴۱۸: ص ۲۴۹)

بنابراین، آیه «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ»، بر این دلالت دارد که هر مسئولیتی باید متناسب با میزان اختیاری باشد که به افراد داده می‌شود و هرکس باید پاسخ‌گوی نتایج عملکرد خود باشد (فیض کاشانی ۱۳۷۳: ص ۲۵۰)؛ و این، شالوده‌ای برای نظام مدیریت مسئولانه و پاسخ‌گو در چارچوب اندیشه قرآنی است.

۶-۱-۵) سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت (زنجیره فرماندهی

مشروع)

«سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت» که در دانش مدیریت معاصر با عنوان «سلسله‌مراتب» شناخته می‌شود، یکی از مهم‌ترین مبانی سازماندهی در

معظم له در این خصوص فرموده‌اند: «حفظ اصول منافاتی با مصلحت به معنای یادشده (انعطاف برای دور زدن موانع) ندارد.» (بیانات در دیدار مسئولان وزارت خارجه، ۱۴۰۲/۰۵/۳۰، <https://khl.ink/f/52860>) این مصلحت می‌تواند استفاده از نظرات مشورتی کارشناسان امر یا پذیرش نظرات صائب دیگران باشد.

خدای متعال می‌فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ؛ و در کارها با آنان مشورت کن» (آل عمران/۱۵۹) این فرمان الهی به پیامبر اکرم (ص)، که دارای مقام عصمت، علم لدنی و هدایت الهی است، نشانه‌ای روشن از اهمیت مشارکت‌پذیری، انعطاف در تصمیم‌گیری و توجه به نظر دیگران در فرایندهای مدیریتی است. (طهرانی، ۱۳۳۷: ص ۲۹۵) از طرفی این آیه می‌تواند در فضای مدیریتی، مؤید اصل انعطاف‌پذیری در سازمان باشد، به‌ویژه در برابر شرایط متغیر، دیدگاه‌های متفاوت و تصمیم‌گیری‌های جمعی.

همچنین در آیه دیگر فرموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ؛ ای اهل ایمان! [در برابر حوادث] شکیبایی کنید، و دیگران را هم به شکیبایی وادارید، و با یکدیگر [چه در حال آسایش چه در بلا و گرفتاری] پیوند و ارتباط برقرار کنید و از خدا پروا نمایید تا رستگار شوید.» (آل عمران/۲۰۰) این آیه با دعوت به صبر، صابری (پایداری متقابل)، مرابطه (آمدگی و حضور مداوم در صحنه) و تقوا، نقشه راهی برای عملکرد فعال، آگاهانه و تطبیق‌پذیر در شرایط گوناگون و متغیر ترسیم می‌کند. (حسینی همدانی، ۱۳۸۰: ص ۳۰۸)

در نتیجه؛ این آیه از مؤمنان می‌خواهد در برابر دشواری‌ها، ناپایداری‌ها و تهدیدها، انعطاف‌پذیر، بردبار، تیم‌محور، آماده و متقی باشند. این دقیقاً همان ساختار ذهنی و رفتاری‌ای است که یک سازمان قرآنی در مدیریت تحولات باید داشته باشد.

۲-۵- اصول راهبردی سازماندهی قرآنی در نیروهای

مسلح

سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای، مفهومی چندبعدی و عمیق است که صرفاً به چپش ساختاری و تقسیم وظایف محدود نمی‌شود، بلکه بر پایه ارزش‌های الهی و انسانی بنا شده و با اهداف تعالی بخش توحیدی پیوند دارد. هنگامی که این الگو در حوزه‌ی نیروهای مسلح به کار گرفته می‌شود، به سازوکاری راهبردی برای تحقق اقتدار دینی، امنیت پایدار، و صیانت از استقلال و کرامت جامعه اسلامی تبدیل می‌گردد.

۱-۲-۵ اصل معنویت و بصیرت سازمانی

اصل «معنویت و بصیرت سازمانی» در نیروهای مسلح، از مهم‌ترین اصول راهبردی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است که نقش بنیادینی در سازماندهی نظامی دارد. این اصل، سازمان را از یک ساختار صرفاً فنی و اجرایی به یک نهاد دارای هویت الهی، هدف‌مند، مقاوم و آگاه تبدیل می‌کند. رهبر معظم انقلاب در این خصوص فرموده‌اند: «ارتش و

اندیشه‌های مدیریتی امام‌خامنه‌ای (ره) به شمار می‌رود. از دیدگاه معظم‌له «فرماندهی قائم به شخص نیست؛ یک فرمانده به‌تنهایی کاره‌ای نیست؛ فرماندهی یک عمودی است، فرماندهی یک سلسله‌ای است؛ این سلسله بایستی محفوظ بماند و این جز با رابطه‌های صحیح امکان‌پذیر نیست. هر فردی هر جا که قرار گرفته، نظم‌پذیری او این‌جوری باشد که قاطعاً به زیردست خود از روی فرماندهی فرمان بدهد و از مافوق خود فرمان‌پذیر باشد؛ آن را عمل کند و عمل به فرمان خودش را از زیردست بخواهد. البته اطاعت در چهارچوب ضوابط» (بیانات در دیدار فرماندهان عالی‌رتبه نظامی و انتظامی، ۱۳۶۹/۱۰/۲۲، <https://khl.ink/f/2410>) در نظام جمهوری اسلامی، این اصل با هدایت‌گری فرماندهی کل قوا (ولی فقیه) در رأس و پیاده‌سازی آن در بدنه ارتش، سپاه و سایر نهادهای نظامی، به شکلی منسجم و مقتدر تحقق یافته است.

خدای متعال نیز در قرآن کریم می‌فرماید: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» ای اهل ایمان! از خدا اطاعت کنید و [نیز] از پیامبر و صاحبان امر خودتان [که امامان از اهل بیت اند و چون پیامبر دارای مقام عصمت می‌باشند] اطاعت کنید.» (نساء/۵۹) این آیه کریمه، یکی از پایه‌های مفهومی و اعتقادی اصل «سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت» در سازماندهی قرآنی به شمار می‌رود. نکته مهم آنکه در این مدل قرآنی، اطاعت از «اولی‌الامر» مشروعیت خود را از اطاعت الهی و نبوی می‌گیرد و سلسله‌مراتب نه تنها ساختاری اداری، بلکه زنجیره‌ای ولایی و ارزشی است.

۷-۱-۵ تخصیص حکیمانه منابع (تناسب منابع با اهداف)

«تخصیص حکیمانه منابع» در سازماندهی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی، که عنوان متناظر «تناسب منابع با اهداف» در دانش مدیریت است، یکی دیگر از مبانی مهم سازماندهی در اندیشه‌های قرآنی امام خامنه‌ای (ره) می‌باشد. از نگاه معظم‌له «برنامه ریزی و سیاست‌گذاری که توزیع و تخصیص عادلانه را ندیده بگیرد، برنامه مطلوب نیست» (بیانات در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۵/۱۵، <https://khl.ink/f/3186>)، چنانچه خدای متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى؛ گفت: پروردگار ما کسی است که به هر موجودی، آفرینش [ویژه] او را [آن گونه که سزاوارش بود] به وی عطا کرده، سپس هدایت نمود.» (طه/۵۰).

این آیه، تصویری ژرف و حکیمانه از نظام آفرینش الهی ارائه می‌دهد که در آن، اصل تناسب ظرفیت‌ها و منابع با مأموریت و وظایف و اصل راهبری و جهت‌دهی هدفمند بر مبنای خلقت ویژه هر چیز ملاحظه می‌شود.

بنابراین؛ این آیه بیانگر یک الگوی الهی در سازماندهی است که در آن، تناسب و توازن میان هدف، ابزار و هدایت رعایت شده است.

۸-۱-۵ تاب‌آوری حکیمانه (انعطاف‌پذیری هوشمند)

«تاب‌آوری حکیمانه» در سازماندهی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی، که عنوان متناظر «انعطاف‌پذیری» در دانش مدیریت است از دیگر مبانی مهم سازماندهی در اندیشه‌های مدیریتی امام خامنه‌ای (ره) محسوب می‌شود.

جدول مفهومی مبانی قرآنی سازماندهی در اندیشه امام خامنه‌ای (ره)

عنوان متناظر و تعریف مفهومی آن در دانش مدیریت	شاخص‌های کلیدی	مستند قرآنی	عنوان مبنا	تدابیر (بیانات) رهبر معظم انقلاب ^۱
هدف محوری: (جهت‌دهی همه فعالیت‌ها به سوی هدف مشترک)	- نیت الهی در سازماندهی - تبعیت از احکام و ارزش‌های دینی در ساختار سازمانی و حاکمیت رویکرد عبادی در مأموریت‌ها	«قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ...» (انعام: ۱۶۲)	غایت‌گرایی توحیدی	«توحید به معنای حاکمیت مطلق پروردگار بر عالم تشریح و تکوین است که بایستی امر الهی نافذ دانسته بشود.»
تخصص‌گرایی: تقسیم کار بر اساس مهارت و توانمندی‌ها	- تخصص و مهارت علمی و فنی - امانت‌داری و وفاداری اخلاقی - تعهد به اهداف سازمان و ارزش‌های الهی	«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (نساء/۵۸)	اصل اهلیت در سازماندهی	هرکدام از شما آقایان که مسئولیتی دارید، حیظه زیردستان نزد شما امانت است، امانتی از جانب خداوند و ملت و نظام جمهوری اسلامی.»
هماهنگی: هم‌راستاسازی و پیوستگی میان اجزاء	- هماهنگی در زمان‌بندی و اجرای امور - هم‌افزایی و همکاری فعال - تناسب وظایف و نقش‌ها	«صَنَّ اللَّهُ الَّذِي آتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ» (نمل/۸۸) «وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا» (فصلت/۱۲)	اتقان: انسجام نظام‌مند	توصیه اول ما به همه این است که آن کاری را که محول به آنهاست، اهمیت بدهند و کار را درست انجام بدهند
وحدت فرماندهی: اطاعت از یک مرجع واحد برای انسجام	وحدت در اطاعت از رهبری الهی تبعیت از فرماندهی، نه صرفاً سازمانی، بلکه تکلیف دینی	إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ. (احزاب، ۳۶)	ولایت محوری (اطاعت از امام و رهبر وفرمانده)	مسئله ولایت (ولایت محوری) اساسی‌ترین مسئله دین است.
تعادل اختیار و مسئولیت: (تطابق میان اختیارات و وظایف)	- شفاف بودن وظایف و انتظارات - وجود نظام ارزیابی عملکرد - پاسخ‌گویی در برابر مسئولیت‌ها	«كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ» (مذثر: ۳۸)	مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اختیارات	همه ما نسبت به آنچه که انجام می‌دهیم، مسئولیم، منتها مسئولیت‌ها غالباً با پایان مسئولیت تمام نمی‌شود.
سلسله مراتب: ساختار زنجیره فرماندهی روشن	مشروعیت الهی فرماندهی اطاعت آگاهانه و ایمان‌پایه عمودی تعهدآور (نه صرفاً اداری)	أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء/۵۹)	سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت	فرماندهی یک سلسله‌ای است؛ این سلسله بایستی محفوظ بماند و این جز با رابطه‌های صحیح امکان‌پذیر نیست.
تناسب منابع با اهداف: استفاده بهینه از منابع در مسیر هدف	- توزیع منصفانه مسئولیت‌ها - عدم تبعیض در ساختار و تصمیمات - ارزیابی منصفانه عملکرد افراد	قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ (طه/۵۰)	تخصیص حکیمانه منابع	برنامه ریزی و سیاست‌گذاری که توزیع و تخصیص عادلانه را ندیده بگیرد، برنامه مطلوب نیست
انعطاف‌پذیری: سازگاری با شرایط محیطی و تغییرات	همراهی با تغییرات با مشورت و تدبیر - احترام به دیدگاه‌های متنوع - پیش‌بینی موانع و تدابیر متناسب	«وَسَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» (آل‌عمران: ۱۵۹) اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا (آل‌عمران/۲۰۰)	تاب‌آوری حکیمانه (تدبیر، مشورت، صبر)	حفظ اصول منافاتی با مصلحت به معنای یادشده (انعطاف برای دور زدن موانع) ندارد

۱- منابع بیانات امام خامنه‌ای در صفحات قبل در عناوین مربوطه درج شده است.

که راه را عوضی طی می‌کند همه‌ی نیروی او نه فقط هدر می‌رود بلکه به کج راهه او را می‌رساند و می‌کشاند.» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۲/۱۰/۱۹، <https://khl.ink/f/24940>) در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به مکتبی بودن ارتش توجه شده است و نیز اصول ۱۴۳ تا ۱۵۱ این قانون در خصوص ارتش مکتبی و جاری بودن موازین اسلامی در آموزش‌های نظامی و .. تاکید نموده است. از این رو با

سایر نیروهای مسلح در دوران بازسازی باید بر اصل بازسازی معنوی و اعتقادی نیز توجه کافی داشته باشند.» (اکرمی نیا، ۱۴۰۱: ص ۴۰) البته علاوه بر معنویت، بصیرت نیز به عنوان روشن‌کننده مسیر حرکت ضرورت دارد. چنانچه رهبر معظم انقلاب در این خصوص فرموده‌اند: «اگر بصیرت نبود، همان ایمان ممکن است انسان را به بیراهه بکشاند. کسی که علم ندارد، بصیرت ندارد به آنچه پیرامون او دارد می‌گذرد، گاهی اوقات میشود

بصیرت و تثبیت روحیه جهادی، صبر، ایمان و ولایت‌مداری کارکنان نیروهای مسلح، مسئول تعمیم و راسخ کردن ایمان کارکنان و خانواده‌های نیروهای مسلح می‌باشد. تا آنجا که رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند: «حضور مجموعه‌ی به نام عقیدتی، سیاسی در نیروهای مسلح، یکی از الیهامات الهی و از برکات پروردگار بر امام بزرگوار ما و مجموعه‌ی دست‌اندرکار امور کشور بود.»^۱ بیانات در دیدار مسئولان عقیدتی، سیاسی، ۱۳۸۳/۱۰/۲۳، <https://khl.ink/f/3268>

۲-۲-۵) اصل پایداری امنیت درونی سازمان

اصل امنیت سازمانی در نیروهای مسلح به عنوان یکی از ارکان حیاتی در پایداری، اثربخشی و انسجام ساختاری نیروهای مسلح همواره مورد تأکید رهبر معظم انقلاب بوده است. این اصل، با هدف حفاظت از اطلاعات، منابع انسانی، تجهیزات و مأموریت‌ها در برابر تهدیدات داخلی و خارجی، در قالب نظام‌نامه‌ها و سازوکارهای مشخص پیاده‌سازی می‌شود. عملیاتی‌سازی این اصل در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران توسط سازمان‌های حفاظت اطلاعات به‌طور کلی در ابعادی همچون حفاظت اطلاعات و امنیت سایبری، مقابله با نفوذ دشمن و عناصر مشکوک، رصد و ارزیابی سلامت امنیتی و اخلاقی کارکنان، آموزش، فرهنگ‌سازی و ارتقای آگاهی حفاظتی، مقابله با افشای اطلاعات صورت می‌گیرد.

خدای متعال در قرآن کریم فرموده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بَنِيَانٌ مَّرْصُوعٌ؛ خدا کسانی را دوست دارد که صف زده در راه او جهاد می‌کنند [و از ثابت قدمی] گویی بنایی پولادین و استوارند.» (صف/۴) در حقیقت توصیف مجاهدان به عنوان بنیانی مرصوص (ساختمانی آهنین و نفوذناپذیر)، دلالت آشکار بر ضرورت انسجام، پیوستگی و امنیت درونی دارد که نفوذ دشمن یا تفرقه، این بنیان را فرو می‌ریزد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹: ص ۶۴) از این رو برای پیشگیری از هر گونه نفوذ و شکست حفاظتی لازم است یک تشکیلات منسجم و هوشمند از این حریم محافظت نماید.

بنابراین اصل پایداری امنیت درونی، ستون فقرات انسجام و اقتدار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است. این اصل، نه صرفاً به‌عنوان یک وظیفه حفاظتی، بلکه به‌مثابه راهبردی فراگیر و چندلایه، در ابعاد اطلاعاتی، انسانی، فرهنگی و ساختاری پیاده‌سازی شده است.

۲-۲-۳) اصل نوآوری مستمر سازمانی

در منظومه فکری مقام معظم رهبری، سازماندهی در نیروهای مسلح نه امری ایستا، بلکه فرآیندی پویا، پیش‌رونده و مبتنی بر تحول مستمر است. چنانچه فرموده‌اند: «اگر میخواهید پیشرفت ادامه پیدا کند، باید نوآوری را هدف خودتان قرار بدهید؛ متمرکز بشوید روی نوآوری. در ساز و کارهای رایج نباید متوقف بشوید. ابتکار و نوآوری حد یقف ندارد.» (بیانات در دیدار دانشمندان، متخصصان و مسئولان صنعت دفاعی کشور، ۱۴۰۳/۱۱/۲۴، <https://khl.ink/f/59329>) برخی کارشناسان نیز معتقدند: «برتری متعلق به کسی است که نوآوری و تحولی نوین در تسلیحات یا سازمان

هدف مکتبی نمودن و ارتقای بصیرت نیروها در ارتش، حضور مجموعه‌ای به نام عقیدتی سیاسی در نیروهای مسلح پیش بینی شده است.

در بند چهاردهم سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های برنامه‌های پنج‌ساله هفتم سازمان‌های عقیدتی سیاسی نیروهای مسلح و نمایندگی ولی فقیه در سپاه بر موارد زیر تأکید شده است: «ارتقای هوشیاری و بصیرت دینی، سیاسی و انقلابی مخاطبین بویژه در موضوع‌های شناخت مبانی و معارف مربوط به جایگاه ولی فقیه در نظام جمهوری اسلامی ایران و جریان شناسی احزاب و گروه‌ها»^۱

از این رو تشکیل سازمان عقیدتی، سیاسی یا نمایندگی ولی فقیه در نیروهای مسلح، در راستای تحقق اصل معنویت و بصیرت سازمانی، یک نقش بنیادی، ساختاری و راهبردی است. این نهاد نه تنها ضامن هویت دینی و انقلابی نیروهای مسلح است، بلکه به‌عنوان «بازوی فرهنگی، معرفتی، بصیرتی» در سازماندهی نظامی، ایفای نقش می‌کند. خدای متعال در قرآن می‌فرماید: «وَلَتَكُنَّ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ؛ و باید از شما گروهی باشند که [همه مردم را] به سوی خیر [اتحاد، اتفاق، الفت، برادری، مواسات و درستی] دعوت نمایند، و به کار شایسته و پسندیده وادارند، و از کار ناپسند و زشت بازدارند؛ و اینانند که یقیناً رستگارند.» (آل عمران/۱۰۴)

از این رو تشکیل نهادهایی همچون سازمان عقیدتی سیاسی، تجسم عینی «گروهی که امر به معروف و نهی از منکر کند» در درون ساختار نظامی است چرا که این وظیفه نمی‌تواند رها شود؛ باید نهادمند و سازمان‌یافته باشد. همچنین در آیه دیگر فرموده است: «فَلَوْلَا نَفْرٌ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ؛ چرا از هر جمعیتی گروهی [به سوی پیامبر] کوچ نمی‌کنند تا در دین آگاهی یابند و قوم خود را هنگامی که به سوی آنان بازگشتند، بیم دهند، باشد که [از مخالفت با خدا و عذاب او] بپرهیزند.» (توبه/۱۲۲) بر اساس این دستور قرآن، گروهی باید مأمور باشند به تعلیم، تفقه، و هشدار دادن به امت خویش (مکارم شیرازی، ۱۴۲۱: ق: ص ۲۶۵)؛ این دقیقاً فلسفه وجودی روحانیون و مربیان عقیدتی در نیروهای مسلح است؛ مجاهدانی فقیه و آگاه برای ارتقاء دینی و اخلاقی مجاهدان دیگر.

به تعبیر دیگر می‌توان گفت وظیفه روحانیون در عرصه نیروهای مسلح همان وظایف چهار گانه‌ای است که پیامبر اسلام (ص) بر اساس قرآن به آن مأمور شده‌اند. خدای متعال در این آیه فرموده‌اند: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ؛ اوست که در میان مردم بی سواد، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و آنان را [از آلودگی‌های فکری و روحی] پاکشان کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد. (جمعه/۲) این آیه بر چهار مأموریت اساسی پیامبر (ص)؛ تلاوت آیات، تزکیه، تعلیم کتاب و حکمت تأکید دارد که می‌توان گفت؛ با مأموریت‌های فرهنگی و تربیتی عقیدتی سیاسی در نیروهای مسلح هماهنگ است.

بنابراین سازمان عقیدتی سیاسی نیروهای مسلح، با هدف تربیت، ارتقاء

اشرافی که دارم) نمی‌گذارم در مصرف آذوقه و... افراط یا تفریط شده و بی‌جا مصرف گردد.» (طیب، ۱۳۷۸: ص ۲۱۷)

همچنین، در آیه ۵۸ سوره نساء، می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا؛ خدا قاطعانه به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبانش بازگردانید.» بر اصل شایسته‌گزینی و واگذاری مسئولیت‌ها به افراد توانمند و صالح تأکید می‌نماید. (فضل الله، ۱۴۳۹: ص ۲۶۷) این اصل نیز در ساختار طرح اشراف، با هدف شناسایی نیروهای شایسته، ایجاد بانک اطلاعاتی منابع انسانی توانمند، و طراحی مسیرهای رشد و ارتقاء برای ایشان مورد توجه ویژه قرار گرفته است. در مجموع، طرح اشراف فرماندهی دارای الزامات کلیدی زیر است:

۱. کشف شایستگان و ارزیابی دقیق قابلیت‌های منابع انسانی.
۲. شناسایی و اجرای راهکارهای اثربخش مدیریتی.
۳. تخصیص بهینه منابع سازمانی بر اساس اولویت‌های مأموریتی.
۴. نظارت مستمر و داده‌محور بر عملکرد یگان‌ها و بخش‌ها.
۵. حرکت سازمان در راستای برنامه‌های مصوب و راهبردی.

بر اساس این مؤلفه‌ها، آیات متعددی از قرآن کریم، چارچوب نظری و الهی این نظام مدیریتی را پشتیبانی می‌کنند و گواه آن‌اند که اشراف فرماندهی در منظومه فکری امام خامنه‌ای، الگویی اسلامی و دانش‌محور برای ارتقای کارآمدی و سلامت سازمانی در نیروهای مسلح است.

۵-۲-۵) اصل مشارکت مردمی در ساختار دفاع (الگوی

بسیج)

«اصل مشارکت مردمی در ساختار دفاع» در سازماندهی نظامی نیروهای مسلح بر پایه اندیشه‌های قرآنی امام خمینی (ره) و حمایت مقتدرانه رهبر شهید در حدود چهار دهه بعد، مستلزم پیوندی عمیق میان مبانی اعتقادی اسلام، تجربه تاریخی دفاع مقدس، و نظریه مردم‌پایه‌ی امنیت و اقتدار ملی است. تشکیل بسیج مستضعفین یکی از اقدامات راهبردی امام خمینی (ره) در آغازین سال‌های استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران بود (تشکیل سازمان بسیج در پنجم آذر ۱۳۵۸ ش.) که از دل یک ضرورت امنیتی-اجتماعی برخاست و به تدریج به یک نهاد مردمی- نظامی با کارکردهای چندوجهی در عرصه‌های دفاعی، فرهنگی، امنیتی، اجتماعی و علمی تبدیل شد.

این اصل در سه سطح مفهومی، قرآنی، و راهبردی قابل تبیین است:

الف) مفهوم مشارکت مردمی در ساختار دفاعی

از منظر مدیریتی و سازمانی، مشارکت مردمی به معنای درگیر ساختن ظرفیت‌های اجتماعی، انسانی، و فرهنگی مردم در فرایند تأمین امنیت، پشتیبانی رزمی، مقابله با تهدیدات و حفظ اقتدار ملی است. این مشارکت، صرفاً به بُعد نظامی محدود نمی‌شود بلکه شامل حمایت‌های لجستیکی،

نظامی پدید آورد.» (بوتول، ۱۳۶۴: ص ۹۲) از این رو در نیروهای مسلح مجموعه‌های جهاد خودکفایی در این زمینه ایجاد و به فعالیت می‌پردازند. حمایت جدی رهبری (مد ظله العالی) از مجموعه‌های دانش بنیان و نوآورانه نشان می‌دهد که از منظر ایشان، سازماندهی نوآورانه یکی از ارکان اساسی توان‌افزایی و اقتدار نیروهای مسلح و همچنین امنیت ملی کشور به‌شمار می‌رود.

۴-۲-۶) اصل اشراف فرماندهی

اشراف فرماندهی یکی از اصول حیاتی در مدیریت نظامی و از ارکان موفقیت در ساختار نیروهای مسلح به‌شمار می‌رود. منظور از اشراف فرماندهی، آگاهی عمیق، حضور فعال، نظارت مستمر و هدایت هدفمند فرمانده نسبت به تمامی ابعاد مأموریتی، رفتاری، ساختاری، عملیاتی و فرهنگی یگان تحت امر است. این اصل، ضامن انسجام، کارآمدی و اقتدار سازمان نظامی در شرایط عادی و بحرانی است.

در این راستا و به منظور ارتقای کارآمدی نیروهای مسلح در انجام مأموریت‌های محوله، مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا، حضرت آیت‌الله العظمی امام‌خامنه‌ای (ره)، تدبیر راهبردی ایجاد «سامانه اشراف کلی فرماندهی کل نیروهای مسلح» را اتخاذ فرمودند. این سامانه با هدف نظارت یکپارچه و راهبردی، مسئول بررسی و پایش مأموریت‌ها، تکالیف، فرامین، تدابیر، اهداف کلان، سیاست‌ها، راهبردها، اهداف عملیاتی و برنامه‌های ابلاغی به نیروهای مسلح است. به‌منظور سنجش میزان تحقق اهداف و ارزیابی عملکرد سازمان، داده‌ها در بازه‌های زمانی معین، از طریق ابزارهایی همچون پرسش‌نامه‌های ساختاریافته، گزارش‌های میدانی و اطلاعات معاونت‌های تخصصی گردآوری می‌گردد.

این داده‌ها پس از پردازش، تحلیل و ارزیابی، به‌صورت گزارش‌های موضوعی، سازمانی و مأموریتی تنظیم شده و به محضر فرماندهی معظم کل قوا تقدیم می‌گردد. محتوای این گزارش‌ها شامل ارزیابی وضعیت آمادگی و توان رزمی، شایستگی‌های عملیاتی، میزان التزام به اجرای فرامین و تدابیر فرماندهی، تحقق برنامه‌های ابلاغی، و میزان اهتمام فرماندهان در شناسایی و رفع نارسایی‌ها است. همچنین، در این گزارش‌ها پیشنهادها و اصلاحی و راهکارهای بهبود عملکرد سازمانی به‌صورت هدفمند ارائه می‌شود.

این سازوکار اشراف، به‌عنوان یکی از ارکان تحول‌ساز در نظام مدیریتی نیروهای مسلح، نقشی تعیین‌کننده در ارتقای شفافیت، پاسخ‌گویی، کارآمدی و انسجام ساختاری ایفا می‌کند.» (سند راهبردی تحول اشراف فرماندهی معظم کل قوا، ۱۳۹۵: ص ۴). آیات متعددی از قرآن کریم بر اهمیت اشراف بر امور تأکید دارند. از جمله در سوره یوسف آمده است: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ»؛ یوسف گفت: «مرا سرپرست خزانن سرزمین (مصر) قرار ده، که من نگهدارنده آگاه (و دارای اشراف) هستم.» (یوسف/۵۵) نویسنده تفسیر اطیب‌البیان در توضیح عبارت «إِنِّي حَفِيظٌ» می‌نویسد: «منظور یوسف از حفیظ و علیم بودن این است که «من (به‌خاطر

<https://khl.ink/f/2860>.

بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که در منظومه فکری رهبری، مشارکت مردمی در سازماندهی یک راهبرد کلیدی برای افزایش کارآمدی، چابکی و آمادگی نیروهای مسلح است که به‌ویژه در الگوی موفق بسیج به‌عنوان یکی از ماندگارترین ابتکارات امام خمینی(ره)، تجلی یافته است. سازماندهی اثربخش و نوآور، ظرفیت‌های مردمی را در قالبی هدفمند و پایدار به میدان می‌آورد و از این رهگذر، امنیت، پایداری و اقتدار ملی را تضمین می‌نماید.

ایشان در جای دیگری فرموده‌اند: «گرچه ابزارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی برای کشور قدرت‌آفرین است، «اما هیچ‌کدام به اندازه‌ی حضور مردم نیست؛ حضور مردم، نظام جمهوری اسلامی را به معنای واقعی کلمه قدرتمند می‌کند.» (امام خامنه‌ای، بیانات رهبر انقلاب در سخنرانی تلویزیونی در آستانه برگزاری انتخابات ۱۴۰۰/۰۳/۲۶، <https://khl.ink/f/48061>)

۲-۵) اصل سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن

نبرد نامتقارن به‌عنوان یکی از راهبردهای نوین دفاعی، نقش مهمی در تحکیم قدرت دفاعی کشورها، به‌ویژه کشورهای دارای منابع محدود اما اراده مقاومت بالا، دارد. جمهوری اسلامی ایران نیز با تکیه بر این رویکرد توانسته است قدرت دفاعی خود را به‌شکلی هوشمندانه و مؤثر ارتقاء دهد. خدای متعال در آیه ۶۰ سوره انفال چنین می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ؛ و هر آنچه در توان دارید از نیرو و اسب‌های بسته (برای جنگ) آماده کنید تا بدان دشمن خدا و دشمن خودتان و دیگرانی غیر از آنان که شما نمی‌شناسیدشان ولی خدا آنان را می‌شناسد، بترسانید.»

تبیین دلالت آیه بر «نبرد نامتقارن»

الف) آمادگی همه‌جانبه و انعطاف‌پذیر:

آیه به صورت مطلق می‌گوید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» یعنی هر توان و ظرفیتی که دارید، آماده سازید. این تعبیر مطلق، زمینه را برای اتخاذ شیوه‌های نامتقارن در جنگ فراهم می‌کند؛ چرا که تأکید آیه بر «مقدورات موجود» است، نه لزوماً مقابله به مثل هم‌سطح با دشمن. (ابی‌السعود، ۱۴۲۲ ق: ص ۳۲) زیرا در جنگ‌های نامتقارن، طرف ضعیف‌تر به جای رقابت مستقیم، از روش‌هایی مانند جنگ روانی، جنگ چریکی، فناوری بومی، توان سایبری، جنگ روایت‌ها و غیره استفاده می‌کند.

ب) تمرکز بر «بازدارندگی» به‌جای مقابله مستقیم

عبارت «تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ» یعنی با آمادگی خود دشمنان را مرعوب کنید. این ترس‌آفرینی، لزوماً با قدرت برابر حاصل نمی‌شود؛ بلکه می‌توان با روش‌های غیرمستقیم (مانند حمله‌های هدفمند، عملیات غافلگیرانه، پهپادهای کوچک ولی مؤثر، جنگ نرم و اطلاعاتی و ...) دشمنی بزرگ را نیز مرعوب کرد. (جعفری مراغی، ۱۳۹۸: ص ۳۸۷) مقام معظم رهبری در

فرهنگی، رسانه‌ای، اطلاعاتی، تربیتی، و روانی نیز هست.

بسیج با جذب اقشار مختلف مردم (از دانش‌آموزان و دانشجویان گرفته تا کارگران، کشاورزان، نخبگان و...) ظرفیت مردمی گسترده‌ای را به وجود آورده است که موجب تقویت پشتوانه اجتماعی نظام می‌شود. این مشارکت مردمی نه تنها سرمایه اجتماعی نظام را افزایش می‌دهد، بلکه در شرایط بحران، مانند جنگ یا بلایای طبیعی، به‌عنوان نیروی پشتیبان قابل‌اعتماد عمل می‌کند.

ب) ریشه‌های قرآنی مشارکت دفاعی: امام خامنه‌ای، مشارکت مردم در دفاع را یک اصل قرآنی و برخاسته از حکمت الهی می‌داند. مهم‌ترین مستندات قرآنی این رویکرد عبارت‌اند از:

۱) آیه جهاد عمومی: «انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛ با شتاب با تجهیزات سبک و سنگین [و سواره، پیاده، پیر و جوان به سوی میدان نبرد] بیرون روید، و با اموال و جان هایتان در راه خدا جهاد کنید که اگر دانا [ی به حقایق] باشید این برای شما بهتر است.» (توبه/۴۱) دعوت به مشارکت عمومی، بدون قید به صنف یا طبقه خاص، بیانگر الزام حضور مردم در سازوکار دفاعی امت اسلامی است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ص ۴۲۴)

۲) آیه نصرت الهی: در آیه ۴۰ سوره حج فرموده است: «وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ؛ و قطعاً خدا به کسانی که [دین] او را یاری می‌دهند یاری می‌رساند» در این آیه، نصرت الهی مشروط به حضور مردمی در خط یاری دین خداست؛ و دفاع از سرزمین اسلامی بخشی از این نصرت است. (قرشی بنابی، ۱۳۷۷: ص ۵۷)

۳) مشارکت در ساختار قدرت: در آیه ۶۰ انفال نیز فرموده است: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» آیه دعوت به تجهیز عمومی دارد؛ از حیث فرهنگی، اقتصادی و نظامی. لذا مردم نقش مهمی در پشتیبانی و سازماندهی منابع دفاعی دارند. مفسر گرانقدر، حضرت آیت الله مکارم شیرازی، در ذیل این آیه فرموده‌اند: «به عقیده ما اگر این دستور بزرگ اسلامی (وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ) به عنوان یک شعار همگانی در همه جا تبلیغ شود و مسلمانان از کوچک و بزرگ، عالم و غیر عالم، نویسنده و گوینده، سرباز و افسر، کشاورز و بازرگان، در زندگی خود آن را بکار بندند، برای جبران عقب‌ماندگی‌شان کافی است.» (قرشی بنابی، ۱۳۷۷: ص ۲۲۳)

۴) دیدگاه امام خامنه‌ای درباره مشارکت مردمی در دفاع

رهبر معظم انقلاب اسلامی ضمن بیان این مهم که «سازماندهی بسیج، یکی از نوآوری‌های امام بزرگوار بود» (بیانات در دیدار بسیجیان استان فارس، ۱۳۸۷/۰۲/۱۴، <https://khl.ink/f/3432>)، فرموده‌اند: «بسیج، عبارت است از مجموعه‌ای که در آن، پاکترین انسانها، فداکارترین و آماده‌به‌کارترین جوانان کشور، در راه اهداف عالی این ملت و برای به کمال رساندن و به خوشبختی نائل کردن این کشور، جمع شده‌اند.» (بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان، ۱۳۷۶/۰۹/۰۵)

(<https://khl.ink/f/46146>)

در نتیجه جبهه مقاومت و شبکه سازی راهبردی دفاعی، نه تنها بازدارنده تهدیدات علیه ایران هستند، بلکه نظم امنیتی بی بدیلی در منطقه غرب آسیا پایه گذاری کرده اند که مبتنی بر مشارکت مردمی، روحیه جهادی و انقلابی، و پیوندهای ارزشی و فرهنگی است.

در نتیجه: بر اساس منظومه فکری قرآن مینا و رهنمودهای راهبردی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، سازماندهی نظامی در نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران بر هفت اصل بنیادین استوار گردیده که هر یک ریشه در آموزه های قرآنی داشته و در بیانات ایشان تبیین شده است.

بحث: تمایز الگوی سازماندهی قرآنی با مدیریت کلاسیک و نوین

یافته های این پژوهش نشان داد که الگوی سازماندهی قرآنی در اندیشه امام خامنه‌ای (ره)، اگرچه در برخی عناصر شکلی مانند سلسله مراتب، تقسیم کار و نظم پذیری شباهت ظاهری با مدیریت کلاسیک دارد، اما از نظر مبانی معرفتی، منبع مشروعیت و غایت سازمانی تفاوت بنیادین با آن دارد. در بوروکراسی، مشروعیت از «قوانین عقلانی-ابزاری» و «صلاحیت فنی صرف» ناشی می شود، در حالی که در الگوی قرآنی، مشروعیت فرماندهی و سلسله مراتب، ریشه در «ولایت الهی» و «اطاعت از اولی الامر» (نساء/۵۹) دارد. به عبارت دیگر، کارگزار در بوروکراسی، مجری قانون است؛ اما در الگوی قرآنی، «تعهد و تکلیف الهی» (نساء/۵۸) بر وظایف او سایه افکنده است.

از سوی دیگر، مقایسه با مدیریت نوین نشان می دهد که الگوی قرآنی سازماندهی علاوه بر کارایی، غایت گرایی توحیدی و عدالت محوری را هدف غایی می داند. در مدیریت نوین، نوآوری برای مزیت رقابتی است؛ اما در الگوی مورد بحث، نوآوری مستمر (بر اساس آیه «وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ») به مثابه «تکلیف دفاعی» و «بازدارندگی در برابر نظام سلطه» تعریف می شود، نه صرفاً بهره‌وری اقتصادی.

نکته محوری دیگر، تفاوت در انعطاف پذیری است. مدیریت نوین، انعطاف را برای سازگاری با بازار و تغییرات محیطی می خواهد، اما در الگوی قرآنی، «تاب‌آوری حکیمانه» با الهام از آیه «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» و «اصْبِرُوا وَصَابِرُوا»، برای «دور زدن هوشمندانه موانع» و «حفظ اصول در شرایط نامتقارن» طراحی شده است. به بیان روشن، الگوی مدیریت کلاسیک «عقلانی-قانونی»، مدیریت نوین «عقلانی-بازاری»، اما الگوی قرآنی «عقلانی-عبادی-ولایی» است که در آن سازماندهی نه یک ابزار، بلکه بخشی از «حکمرانی دینی و تمدن سازی نوین اسلامی» به شمار می رود.

این تفاوت‌ها نشان می دهد که الگوی ارائه شده در این پژوهش، یک پارادایم مستقل و بومی است که نمی توان آن را صرفاً نسخه اسلامی شده نظریه های غربی تلقی کرد.

نتیجه گیری

مقایسه نتیجه پژوهش حاضر با نتایج پژوهش های قبلی، باید گفت که

این خصوص تاکید نموده اند: «معنای این آیه «وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ» این است که غافلگیر نشوید؛ معنایش این است که اگر چنانچه دشمنی به شما حمله کرد، شما بر اثر کمبود امکانات، کمبود سلاح و مهمات، کمبود آمادگی، خسارت تحمل نکنید، که خسارت شما خسارت ملت است، خسارت شما خسارت اسلام است.» (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۰/۰۱/۱۳۹۴) (<https://khl.ink/f/29472>)

ج) شناسایی دشمنان ناشناخته: آیه به دشمنانی اشاره می کند که برای مسلمانان ناشناخته اند اما خدا آنان را می شناسد: «وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ لَأَ تَعْلَمُونَهُمْ» این نشان می دهد که تهدیدات همیشه آشکار نیستند (طباطبائی، ۱۳۸۳: ص ۱۵۳) و نیاز به شیوه های خلاق، منعطف و پیش دستانه (ویژگی های نبرد نامتقارن) برای مقابله با تهدیدات پیچیده و غیر قابل پیش بینی وجود دارد.

د) بعد روانی و فرهنگی نبرد: تأکید بر «ترساندن» دشمن جنبه روانی دارد که در نبردهای نامتقارن نقش حیاتی دارد. دشمن در چنین جنگ هایی درگیر سردرگمی، ناامنی روانی و بی اعتمادی به تجهیزات و برتری خود می شود. این دقیقاً یکی از کارکردهای راهبردهای غیرمقارن است.

۷-۲-۵) اصل شبکه سازی راهبردی دفاعی (جبهه مقاومت)

شبکه سازی راهبردی دفاعی یا تشکیل جبهه مقاومت، از مهم ترین دستاوردهای فکری و میدانی جمهوری اسلامی ایران در حوزه امنیت منطقه ای و دفاع راهبردی به شمار می رود. این رویکرد نه تنها قدرت دفاعی کشور را ارتقاء داده، بلکه عمق استراتژیک جمهوری اسلامی را در منطقه غرب آسیا بلکه در گستره ای بیشتر، تقویت کرده است. مقام معظم رهبری فرموده اند: «درس قرآن به ما مسلمانان و به همه ی مردم جهان، ایستادگی در راه حق است: فَاسْتَقِمُّ كَمَا أُوتِرْت؛ پس همان گونه که فرمان یافته ای ایستادگی کن (هود، ۱۱۲)؛ و درس قرآن درباره ی ارتباطات بشری این است: نه ستم کنید و نه زیر بار ستم بروید: لَا تَطْلُمُونَ وَ لَا تُطْلَمُونَ (بقره، ۲۷۹) جبهه ی مقاومت با فراگیری و عمل به این دستورها و صدها نظائر آن به پیش میرود و به پیروزی خواهد رسید؛ باذن الله.» (بخشی از نامه حضرت آیت الله خامنه‌ای به دانشجویان حامی مردم فلسطین در دانشگاه های ایالات متحده آمریکا (۱۴۰۳)) بی شک این شبکه سازی راهبردی به تقویت عمق راهبردی و تعمیق گفتمان انقلاب ایران اسلامی در خارج از مرزها، ایجاد توازن قوا در برابر محور استکبار، بومی سازی امنیت در کشورهای مسلمان و تقویت امنیت ملی ایران اسلامی می انجامد.

مقام معظم رهبری در این خصوص فرموده اند: «ما یک عمق راهبردی در منطقه داریم که خیلی از ملتها و دولت های منطقه طرف دار ما هستند، علاقه مند به ما هستند و حاضرند در خدمت هدف های ما تلاش کنند، این را می گوید کنار بگذارید؛ آمریکا اینها را از ما می خواهد.» (بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید قربان، ۱۳۹۹/۰۵/۱۰)

تدابیر (رهنمودهای) رهبری ^۱	عنوان اصل	دلالت‌های سازمانی و آثار راهبردی	مستندات قرآنی	شاخص‌های راهبردی
- ارتش و سایر نیروهای مسلح در دوران بازسازی باید بر اصل بازسازی معنوی و اعتقادی نیز توجه کافی داشته باشند. - اگر بصیرت نبود، همان ایمان ممکن است انسان را به بیراهه بکشاند.	معنویت و بصیرت سازمانی	- نهادینه‌سازی ارزش‌های اسلامی - مصونیت در برابر جنگ نرم - تقویت سرمایه معنوی سازمان - ارتقای مقاومت روانی	وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ (آل عمران: ۱۰۴) فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ (توبه: ۱۲۲)	- سطح بصیرت دینی و سیاسی - میزان التزام به ارزش‌های اسلامی - عمق باور به ولایت فقیه - کیفیت فعالیت‌های تربیتی
حفاظت اطلاعات، ایمنی‌بخش نیروهای مسلح است. مسئولیت آن سنگین، افتخار آمیز و همراه با شرف است.	پایداری امنیت درونی	- ایجاد بنیان مرصوص سازمانی - تضمین سلامت تشکیلاتی - کاهش ریسک‌های امنیتی - تقویت اعتماد درونی	كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَّرْصُورٌ (صف: ۴) وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ (انفال: ۶۰)	- سطح امنیت اطلاعاتی - ضریب نفوذناپذیری - سلامت منابع انسانی - آمادگی سایبری
اگر میخواهید پیشرفت ادامه پیدا کند، باید نوآوری را هدف خودتان قرار بدهید؛ متمرکز بشوید روی نوآوری	نوآوری مستمر سازمانی	- حفظ برتری راهبردی - افزایش قدرت بازدارندگی - کاهش وابستگی خارجی - ارتقای کارآمدی عملیاتی	وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ (انفال: ۶۰) تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ (انفال: ۶۰)	- تعداد ابتکارات عملیاتی - سطح بومی‌سازی فناوری - سرعت با تهدیدات جدید - کیفیت روش‌های نوین
سازوکار اشراف، به‌عنوان یکی از ارکان تحول‌ساز در نظام مدیریتی نیروهای مسلح، نقشی تعیین‌کننده در ارتقای شفافیت، پاسخ‌گویی، کارآمدی و انسجام ساختاری ایفا می‌کند.	اشراف فرماندهی	- ارتقای کارآمدی مدیریت - پیشگیری از انحرافات - تقویت انگیزش سازمانی - بهینه‌سازی تخصیص منابع	إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ (یوسف: ۵۵) وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ (بقره: ۲۴۷)	- دقت در ارزیابی عملکرد - عمق نظارت راهبردی - کیفیت نظام شایسته‌سالاری - سطح شفافیت سازمانی
سازماندهی بسیج، یکی از نوآوری‌های امام بزرگوار بود. هیچ‌چیز به اندازه حضور مردم قدرتمندکننده نیست.	مشارکت مردمی در دفاع	- تقویت پشتوانه اجتماعی - افزایش تاب‌آوری ملی - توسعه عمق راهبردی - کاهش هزینه‌های دفاعی	انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا (توبه: ۴۱) وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ (حج: ۴۰)	- سطح مشارکت عمومی - ظرفیت بسیج مردمی - عمق ارتباط با مردم - کیفیت پشتیبانی اجتماعی
جنگ نامتقارن یعنی استفاده از امکاناتی که طرف مقابل ندارد. ایمان و اراده، ابزار نبرد نامتقارن ماست.	سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن	- جبران نابرابری تسلیحاتی - افزایش هزینه تجاوز برای دشمن - حفظ ابتکار عمل راهبردی - تقویت قدرت بازدارندگی	وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ (انفال: ۶۰) تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ (انفال: ۶۰)	- سطح چابکی سازمانی - اثرگذاری روانی بر دشمن - توانایی عملیات غافلگیرانه - کیفیت راهبردهای نامتقارن
جبهه مقاومت با فراگیری دستورهای قرآن به پیش می‌رود. حضور منطقه‌ای، عقبه راهبردی کشور است.	شبکه‌سازی راهبردی دفاعی	- ایجاد امنیت جمعی - تقویت قدرت چانه‌زنی - توسعه نفوذ راهبردی - تأمین منافع ملی فرامرزی	وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ (توبه: ۷۱) وَمَا لَكُمْ لَأْتَأْتَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (نساء: ۷۵)	- گستردگی شبکه مقاومت - عمق راهبردی در منطقه - سطح هماهنگی بین‌المللی - اثرگذاری ژئوپلیتیک

۱- آدرس بیانات رهبری در صفحات قبل در بندهای مربوطه درج شده است.

رویکردی عمدتاً مدیریتی به بیانات رهبری داشته و کمتر به مبانی قرآنی پرداخته، پژوهش حاضر هر مبنایی را مستقیماً با آیات قرآن کریم مستند کرده و ماهیتی عمیقاً الهی و وحیانی به سازماندهی بخشیده است. ثالثاً اصول اختصاصی استخراج شده در این پژوهش مانند «سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن»، «مشارکت مردمی با الگوی بسیج» و «شبکه‌سازی راهبردی جبهه مقاومت» در هیچ‌یک از پژوهش‌های قرآنی پیشین به این صراحت و با این میزان استناد به آیات و بیانات رهبری ارائه نشده است. بنابراین به جای آنکه نتیجه این پژوهش، تکرار یافته‌های قبلی باشد، عملاً

یافته‌های این پژوهش در عین اشتراک نسبی با برخی پژوهش‌های پیشین از حیث توجه به اصول معنوی (مانند پژوهش واثق، ۱۳۹۳) و تمرکز بر نیروهای مسلح در اندیشه رهبری (مانند پژوهش محمدی و همکاران، ۱۴۰۱)، از سه جهت اساسی متفاوت و نوآورانه است: اولاً بر خلاف پژوهش‌های عام مدیریت اسلامی که سازماندهی را در چارچوب کلی اصول مدیریت بررسی کرده‌اند، این پژوهش برای نخستین بار با روش استنتاجی، مبانی (۸ مبنای بنیادین) را از اصول (۷ اصل راهبردی) تفکیک و ساختاری سلسله‌مراتبی ارائه داده است. ثانیاً برخلاف پژوهش محمدی و همکاران که

الگوی سازماندهی قرآنی در اندیشه امام خامنه‌ای (ره)
(بر اساس هشت مبنا و هفت اصل راهبردی در نیروهای مسلح)

سطح اول: مبانی قرآنی سازماندهی (۸ گانه)

۱) غایت‌گرایی توحیدی ۲) اهلیت محوری ۳) اتقان (انسجام نظام‌مند)
۴) ولایت محوری ۵) مسئولیت‌پذیری ۶) سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت
۷) تخصیص حکیمانه منابع ۸) تاب‌آوری حکیمانه

عینیت یابی در سطح دوم: اصول راهبردی سازماندهی (۷ گانه)

۱) معنویت و بصیرت ۲) پایداری و امنیت ۳) نوآوری مستمر
۴) اشراف ۵) مشارکت در ساختار دفاع (الگوس بسیج) ۶) سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن
۷) شبکه‌سازی راهبردی (جبهه مقاومت)

تجربه سازمانی: سطح سوم (ساز و کارهای اجرایی در نیروهای مسلح)

۱) سازمان عقیدتی سیاسی و نمایندگی ولی فقیه ۲) حفاظت اطلاعات
۳) بسیج مستضعفین ۴) اشراف فرماندهی ۵) جهاد خودکفایی ۶) شبکه جبهه مقاومت
۷) تخصیص حکیمانه منابع ۸) تاب‌آوری حکیمانه

سطح چهارم: خروجی‌های راهبردی (۴ گانه)

۱) حکمرانی دینی در نیروهای مسلح ۲) تمدن‌سازی نوین اسلامی در اقتدار دفاعی
۳) امنیت پایدار ۴) اقتدار بازدارنده

ولایت‌محوری (وحدت فرماندهی)، مسئولیت‌پذیری مبتنی بر اختیار، سلسله‌مراتب مبتنی بر ولایت، تخصیص حکیمانه منابع، و تاب‌آوری حکیمانه (انعطاف‌پذیری هوشمند). این مبانی هر یک ریشه در آیات روشن قرآن کریم داشته و توسط بیانات و تدابیر امام خامنه‌ای (ره) تبیین و تفسیر شده‌اند.

در سطح اصول راهبردی، هفت اصل برای سازماندهی در نیروهای مسلح استخراج شد: معنویت و بصیرت سازمانی، پایداری امنیت درونی، نوآوری مستمر سازمانی، اشراف فرماندهی، مشارکت مردمی در ساختار دفاع (الگوی بسیج)، سازماندهی متناسب با نبرد نامتقارن، و شبکه‌سازی راهبردی دفاعی (جبهه مقاومت). این اصول، عینیت عملیاتی مبانی هشت‌گانه در عرصه دفاع و امنیت ملی هستند و ظرفیت بالایی برای بازطراحی ساختارهای موجود بر پایه ارزش‌های اسلامی دارند.

خلأ پژوهشی آشکاری را که خود پژوهش محمدی و همکاران (۱۴۰۱) نیز به آن اشاره داشته (عدم استخراج نظام‌مند مبانی قرآنی از اندیشه رهبری) پر می‌کند و در واقع گامی فراتر از پژوهش‌های پیشین به سوی ارائه یک پارادایم مستقل و بومی سازماندهی قرآنی در تراز انقلاب اسلامی محسوب می‌شود.

پژوهش حاضر با هدف واکاوی مبانی و اصول سازماندهی قرآنی در اندیشه امام‌خامنه‌ای (ره) با تأکید بر نیروهای مسلح انجام شد. یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای جهت‌دار و روش استنتاجی نشان داد که سازماندهی در منظومه فکری امام‌خامنه‌ای (ره)، ماهیتی عمیقاً الهی، ارزشی و راهبردی دارد و از الگوهای صرفاً فنی و سکولار مدیریتی متمایز است.

در سطح مبانی، هشت مبنا بنیادین احصاء گردید: غایت‌گرایی توحیدی، اصل اهلیت (شایستگی محوری)، اتقان (انسجام نظام‌مند)،

پژوهش حاضر به این سؤال اساسی پاسخ داد که «مبانی و اصول سازماندهی در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای(ره) کدام‌اند و چگونه در ساختار نیروهای مسلح قابل بازخوانی و پیاده‌سازی هستند؟» یافته‌ها نشان داد که الگوی سازماندهی در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای(ره)، نه یک کپی‌برداری از الگوهای غربی با پوشش اسلامی، بلکه یک پارادایم مستقل و بومی است که در عین بهره‌مندی از عقلانیت مدیریتی معاصر، بر آموزه‌های وحیانی و ارزش‌های الهی استوار است. این الگو با تأکید بر توحید، ولایت، عدالت، مردم‌سالاری دینی، و آمادگی همه‌جانبه، می‌تواند به عنوان چارچوب نظری و عملیاتی برای تحقق حکمرانی دفاعی در تراز انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

قرآن کریم

زهج البلاغه؛ (۱۳۹۶) ترجمه بهرامپور، ابوالفضل، نشر آوای قرآن، چاپ اول

کتاب‌ها

ابن عاشور. (۱۴۲۰ق). التحرير و التنوير من التفسير (ابن عاشور). مؤسسة التاريخ العربی.

ابی السعود، محمد بن محمد. (۱۴۲۲). تفسير ابي السعود. دار إحياء التراث العربی.

احمدی، مسعود، (۱۳۹۲)، مدیریت اسلامی (اصول، مبانی، مفاهیم و الگوها)

اکرمی نیا، محمد، (۱۴۰۱)، راهبردهای فرهنگی ارتش. انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ارتش.

برتول، گاستون. (۱۳۶۴). تبعی در ستیزه شناسی. نشر چاپخش.

بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸ق). أنوار التنزیل و أسرار التأویل. دار إحياء التراث العربی.

جعفری، یعقوب. (۱۳۹۸). تفسیر کوثر. هجرت

حسینی همدانی، محمد. (۱۳۸۰). انوار درخشان در تفسیر قرآن. لطفی.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۲)، تفسیر سوره صف، انتشارات انقلاب اسلامی

رضائیان، علی. (۱۳۹۵)، مبانی سازمان و مدیریت. انتشارات سمت.

زحیلی، وهبه. (۱۴۱۸ق). التفسیر المنیر المنیر فی العقیده و الشریعه و المنهج. دارالفکر المعاصر.

سند راهبردی تحول اشراف فرماندهی معظم کل قوا، ۱۳۹۵

صدر، سید محمدباقر. (۱۴۰۱ق). المدرسة الإسلامية. مكتبة اعتماد الكاظمی.

صدر، سید محمدباقر. (۱۳۹۲). المدرسة القرآنية. مكتبة اعتماد الكاظمی.

طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۸۳). تفسیر میزان. دفتر انتشارات اسلامی.

طهرانی. (۱۳۳۷). مقتنیات الدرر و ملتقطات الثمر. دارالکتب الاسلامیه.

طیب، سید عبدالحسین. (۱۳۷۸). اطیب البیان فی تفسیر القرآن. انتشارات اسلام.

فضل الله، محمد حسین. (۱۴۳۹ق). تفسیر من وحی القرآن. دار الملائک للطباعة و النشر و التوزیع. بیروت.

فیض کاشانی، ملامحسن. (۱۳۷۳). تفسیر صافی (چاپ دوم). مکتبه الصدر.

قرائتی، محسن. (۱۳۸۸). تفسیر نور. مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

قرشی، علی اکبر. (۱۳۷۷). تفسیر احسن الحدیث. بنیاد بعثت.

قمی مشهدی. (۱۳۶۷). کنزالدقائق و بحر الغرائب. وزارت ارشاد.

محمدی، محمدرضا(۱۴۰۱)، «طراحی الگوی سازماندهی نهادهای انقلابی در حکمرانی اسلامی(تحلیل کیفی اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی؛ مطالعه موردی نیروهای مسلح»

مقیم، سید محمد. (۱۳۹۸)، اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام. راه‌دان.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. دارالکتب الاسلامیه.

مکارم شیرازی، ناصر، (۱۴۲۱ق) الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، مدرسه الامام علی بن ابی طالب(ع).

میدانی، عبدالرحمن حسن. حنیکه (۱۴۲۰ق). تفسیر معارج التفکر و دقائق التدریب. دارالقلم.

میرکمالی، سید محمد. (۱۳۹۲). فلسفه مدیریت. یسپرون.

نبوی، محمدحسن. (۱۳۷۳)، مدیریت اسلامی. بوستان کتاب.

واثق، قادر علی. (۱۳۹۳)، بررسی اصول حاکم بر سازماندهی از منظر قرآن. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).

مقاله‌ها

جهانپان، رمضان و علیزاده، مه‌ری، (۱۳۹۸)، اصول و مبانی سازماندهی در حکومت و مدیریت اسلامی، فصلنامه رویکردهای پژوهشی نو در علوم مدیریت، پاییز، سال دوم، شماره ۱۵

محمدی، حمید رضا و همکاران، (۱۴۰۱)، طراحی الگوی سازماندهی نهادهای انقلابی در حکمرانی اسلامی، نشریه علمی مدیریت، پاییز، سال سی ام.

صالحی خواجه‌وند، حسن و همکاران(۱۴۰۳)، تحلیل نقش سازماندهی در جنگ احد با تکیه بر آموزه‌های قرآنی، دوفصلنامه علمی تخصصی مطالعات قرآن و علوم، سال هشتم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان.

لطیفی، میثم و همکاران، (۱۳۹۴)، بررسی دلالت‌های مدیریتی سیره امیرالمؤمنین علی علیه السلام در عرصه سازماندهی؛ مطالعه موردی شرطه الخمیس، نشریه مطالعات راهبردی بسیج، نشریه مطالعات راهبردی بسیج، شماره ۶۶

منابع الکترونیکی

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی

خامنه‌ای(ره). بازیابی شده از Khamenei.ir